

Jacek Szpak

UNIwersytet Śląski w KATOWICACH

Właściciele klucza żareckiego do 1828 roku. Zarys działalności

1. Wstęp

Dzieje dzisiejszego powiatu myszkowskiego zostały już częściowo opracowane¹, ale nadal istnieje wiele zagadnień, które należy przebadać. Jednym z takich problemów badawczych jest historia klucza żareckiego. W XVI wieku Żarki stały się jednym z najważniejszych ośrodków ekonomicznych i administracyjnych w ziemi lelowskiej. Właściciele tutejszych dóbr odgrywali poważną rolę polityczną w regionie. Stąd też warto przyjrzeć się ich działalności.

Niniejszy artykuł ma na celu przybliżyć mieszkańcom Myszkowa i okolicznych miejscowości działalność społeczno-polityczną i kulturalną właścicieli klucza żareckiego od momentu jego powstania w XIV wieku do 1828 roku. Data końcowa została podyktowana bardzo ważnym wydarzeniem w dziejach regionu, a mianowicie utratą klucza żareckiego przez ród Męcińskich. Ich następcami był jeden z najwybitniejszych działaczy gospodarczych w Królestwie Polskim, w pierwszej połowie XIX wieku, Piotr Antoni Steinkeller. Jednak

¹ Należy wymienić takie prace jak: K. Miroszewski przy współpracy z J. Durka, M. Nita i ks. J. Związek, *Po obu stronach Warty. Zarys dziejów Myszkowa*, Myszków 2010; J. Laberschek, *Nieznane karty z przeszłości zamku Olsztyn i starostwa olsztyńskiego (wiek XIII-XIV)*, „Almanach Częstochowy” 1994; J. Laberschek, *Zasięg i charakterystyka rządów Władysława Opolczyka w północno-zachodniej części ziemi krakowskiej 1370-1393*, „Rocznik Muzeum Okręgowego w Częstochowie” 1985, z. 1; M. Antoniewicz, *Przeszość Żarek. Powstanie i rozwój miasta na przestrzeni sześciu wieków*. Częstochowa 1982; J. Sperka, *Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370-1401*. Katowice 2006; K. Nabiałek, *Starostwo olsztyńskie od XIV do połowy XVII wiek*. Kraków 2012; J. Laberschek, *Początki miasta Żarki i pierwszy wiek jego istnienia*, „Studia Historyczne” 1986, z. 3; J. Laberschek, *Rola średniowiecznego Lelowa jako rezydencji panującego, ośrodka dóbr monarszych i powiatu sądowego*, „Teki Krakowskie” 1994, nr 1; M. Antoniewicz, *Przeszość Żarek. Powstanie. Powstanie i rozwój miasta na przestrzeni sześciu wieków*. Częstochowa 1982; J. Sperka, *Władysław książę opolski, wieluński, kujawski, dobrzyński, pan Rusi, palatyn Węgier i namiestnik Polski (1326/1330-8 lub 18 maja 1401)*. Kraków 2012; J. Sperka, *Wojny Władysława Jagiełły z księciem opolskim Władysławem (1391-1396)*. Cieszyn 2003; J. Związek, *Przynależność kościelna pogranicza Wielko- i Małopolski ze Śląskiem*. Częstochowa 1994; J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska. Opis historyczny kościołów i zabytków w dekanatach będzińskim, dąbrowskim, sączowskim, zawierckim i żareckim oraz parafii Olszty*. Mariówka Opoczyńska 1936; D. Złotkowski, *Udział zakonu ojców paulinów w życiu społeczno-politycznym Rzeczypospolitej w XVIII wiek*., Częstochowa 1994; B. Czwojdrak, *Rogowscy herbu Działosza podskarbiowie królewscy*. Katowice 2002; B. Śliwiński, *Lisowie-Krzelowscy w XIV-XV wieku i ich antenaci*. Gdański 1993; D. Nawrot, *Napoleońskie wojska na Górnym Śląsku 1806-1813*. W: *Tychy w czasach wojen. Materiały II Tyskiego Sympozjum Historycznego*, „Tyskie Zeszyty Historyczne”, Tychy 2009, z. 5; D. Nawrot, *Jan Nepomucen Sulkowski-burzliwe życie na pograniczu trzech zaborów*. W: *Pogranicza. Ludzie pogranicza*. Red. W. Breda, J. Kielbik. Olsztyn 2009.

jego działalność, również w dobrach żareckich została już opracowana przez Ryszarda Kołodziejczyka². Po jego bankructwie dobra żareckie znalazły się w administracji Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego. W 1857 roku wystawiło ono dobra na sprzedaż poprzez licytację. Nowymi właścicielami zostali Karol Ordęga, Stanisław Lesser i Karol Osterloff³. Ich działalność czeka na odrębne badania. Trzeba jednak zauważyć, że klucz żarecki jako samodzielna jednostka administracyjno-gospodarcza przestała istnieć wraz z uwłaszczeniem chłopów z 1864 roku, stąd też następcy Steinkellera prowadzili swoją działalność jedynie przez siedem lat.

2. Kształtowanie się klucza żareckiego

Obszary dzisiejszego powiatu myszkowskiego w średniowieczu należały do ziemi krakowskiej. W wyniku darowizny dokonanej przez Kazimierza Sprawiedliwego w 1179/1180 roku tereny te znalazły się w księstwie raciborskim. W 1443 roku obszar ten zwany ziemią siewierską kupił biskup krakowski Zbigniew Oleśnicki. Poza księstwem siewierskim pozostał baronat koziegłowski. Został on kupiony przez biskupa krakowskiego Jana Konarskiego dopiero w 1519 roku. W skład ziemi siewierskiej i baronatu koziegłowskiego wchodziły trzy miasta i 58 wsi, m.in. Cynków, Koziegłowy, Koziegłówki, Kamienica, Koclin, Kuźnica, Lgota, Rzeniszów, Siedlec, Wojślawice, Mrzygłód, Ciszówka i Będusz. Sejm Wielki (1788-1792) włączył księstwo siewierskie do Rzeczypospolitej, tworząc odrębny powiat⁴.

Pozostałą część dzisiejszego powiatu myszkowskiego należały do ziemi krakowskiej. U schyłku XIV wieku obszary te znajdowały się pod panowaniem lennika Korony Polskiej księcia opolskiego Władysława⁵. Od 1393 roku

² R. Kołodziejczyk, *Piotr Steinkeller kupiec i przemysłowiec 1799-1854*. Warszawa 1968; Tenże, *Zakłady budowy maszyn w Żarkach. Przyczynek do działalności gospodarczej Piotra Steinkellera*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 1959, t. 22. Zob. też: J. Durka, *Kariera i upadek Piotra Antoniego Steinkellera (1799-1854)*, „Poznańskie Zeszyty Humanistyczne” 2009, t. 13, s. 41-50.

³ J. Szpak, *Dzieje konwentu i parafii paulinów w Leśniowie-Żarkach 1706-1864*, „Studia Claramontana” 2002, t. 20, s. 597-598.

⁴ K. Miroszewski przy współpracy z J. Durka, M. Nita i ks. J. Związek, *Po obu stronach Warty...*, s. 19-21.

⁵ Po swojej koronacji Ludwik Węgierski nadał ks. Władysławowi Opolczykowi ziemię pogranicza śląsko-małopolskiego. Wroga postawa Opolczyka wobec Władysława Jagiełły spowodowała odebranie lenna księciu. Nastąpiło to w wyniku zbrojnej wyprawy rycerstwa małopolskiego w dwóch kampaniach w 1391 i 1393 roku. J. Laberschek, *Nieznane karty z przeszłości zamku Olsztyn i starostwa olsztyńskiego (wiek XIII-XIV)*, „Almanach Częstochowy” 1994, s. 24; Tenże, *Zasięg i charakterystyka rządów Władysława Opolczyka w północno-zachodniej części ziemi krakowskiej 1370-1393*, „Rocznik Muzeum Okręgowego w Częstochowie” 1985 z. 1, s. 10-13; M. Antoniewicz,

ziemie te Władysław Jagiełło ponownie włączył do ziemi krakowskiej oraz ostatecznie ukształtowanego powiatu lelowskiego. Pod względem jurysdykcji prawnej tereny te podlegały sądowi ziemskiemu krakowskiemu⁶. Taki stan istniał do 1793 roku, kiedy to w wyniku drugiego rozbioru dzisiejszy powiat myszkowski znalazł się pod panowaniem pruskim⁷. Z ziem tych utworzono wówczas tzw. Nowy Śląsk⁸.

W latach 1807-1814 tereny dzisiejszego powiatu myszkowskiego znalazły się na obszarze Księstwa Warszawskiego, na terytorium departamentu kaliskiego, a od 1809 roku krakowskiego. Odnowiono również powiat lelowski. Do 1844 roku wszystkie urzędy powiatowe znajdowały się w Żarkach. Po upadku powstania listopadowego, w wyniku represji popowstaniowych, w 1837 roku dawne województwa zostały przemianowane na gubernie, a dotychczasowe województwo krakowskie nazwano gubernią krakowską. W 1841 roku gubernię krakowską przemianowano na kielecką. W 1845 roku gubernię kielecką połączono z sandomierską, tworząc gubernię radomską. Taki podział administracyjny utrzymał się do 1866 roku⁹. Wówczas to utworzono dziesięć guberni

Przeszłość Żarek. Powstanie i rozwój miasta na przestrzeni sześciu wieków. Częstochowa 1982, s. 18, 31; J. Sperka, *Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370-1401.* Katowice 2006, s. 31-32; K. Nabiałek, *Starostwo olsztyńskie od XIV do połowy XVII wieku.* Kraków 2012, s. 88-89.

⁶ *Źródła dziejowe. Polska XVI wieku*, t. 14, *Małopolska*, t. 3, wyd. A. Pawiński, Warszawa 1886, s. 76; J. Laberschek, *Początki miasta Żarki i pierwszy wiek jego istnienia*, „*Studia Historyczne*” 1986, z. 3, s. 329; Tenże, *Rola średniowiecznego Lelowa jako rezydencji panującego, ośrodka dóbr monarchicznych i powiatu sądowego*, „*Teki Krakowskie*” 1994, nr 1, s. 56-60; M. Antoniewicz, *Przeszłość Żarek. Powstanie...*, s. 16; J. Sperka, *Władysław książę opolski, wieluniński, kujawski, dobrzyński, pan Rusi, palatyn Węgier i namiestnik Polski (1326/1330-8 lub 18 maja 1401).* Kraków 2012, s. 187-245; Tenże, *Wojny Władysława Jagiełły z księciem opolskim Władysławem (1391-1396).* Cieszyn 2003, s. 25-83.

⁷ J. Związek, *Przynależność kościelna pogranicza Wielko- i Małopolski ze Śląskiem.* Częstochowa 1994, s. 61.

⁸ K. Miroszewski przy współpracy z J. Durka, M. Nita i ks. J. Związek, *Po obu stronach Warty...*, s. 97-100.

⁹ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD), *Tabele miast, wsi i osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia, ludności, alfabetycznie ułożone w biurze KRSWiP*, t. 1, Varia oddziału pierwszego z lat 1792-1919, sygn. 10, k. 263; Archiwum Zakonu Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie (dalej: AJG) 1551, k. 67; AJG 1626, s. 465; L. Jenike, *Żarki*, „*Tygodnik Ilustrowany*” 1859, t. 1, nr 7, s. 52-53; J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska. Opis historyczny kościołów i zabytków w dekanatach będzińskim, dąbrowskim, sączowskim, zawierckim i żareckim oraz parafii Olsztyn. Mariówka Opoczyńska*, 1936, s. 481; M. Antoniewicz, *Przeszłość Żarek. Początki...*, s. 76; M. Kallas, *Organy administracji terytorialnej w Księstwie Warszawskim.* Toruń 1975, s. 8. J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego.* Warszawa 1994, s. 395; T. Demidowicz, *Statut organiczny z 1832 r. W: Konstytucje Polski.* T 1. Red. M. Kallas. Warszawa 1990, s. 293-308. W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764-1989.* Warszawa 2012, s. 137-150; J. Kukulski, *Sto lat Rosji w Królestwie Polskim (1815-1915).* Piotrków Trybunalski 2005, s. 55.

i 85 obwodów. Terytorium dzisiejszego powiatu myszkowskiego znalazły się w guberni piotrkowskiej i na obszarze obwodu będzińskiego. Taki podział administracyjny dotrwał do wybuchu I wojny światowej¹⁰.

Na obszarach powiatu myszkowskiego dominowała prywatna własność ziemska. Do schyłku XIV wieku rejon dzisiejszego Myszkowa należał jednak do króla. Dopiero w 1370 roku Ludwik Węgierski przekazał te obszary w lenno Władysławowi Opolczykowi. Władysław Jagiełło odebrał lenno księciu opolskiemu, ale już u schyłku XIV wieku nadał część swych posiadłości osobom prywatnym¹¹.

Najważniejszym ośrodkiem w regionie, w XIV-XV wieku był zamek w Mirowie oraz Żarki. Miasto zostało założone w bardzo dogodnym miejscu pod względem komunikacyjnym. W 1453 roku poświadczono były szlaki wiodące z Krakowa do Opola i Wrocławia przez Olkusz i Żarki oraz drugi szlak przez Olkusz-Żarki-Krzepice-Wieluń do Wielkopolski¹². W XVII wieku szlaki te uległy rozbudowie. Szlak wiodący z Krakowa przez Żarki i Częstochowę rozgałęział się na: na Śląsk, do Wielkopolski i na Piotrków-Warszawę¹³. Kwestią sporną jest sprawa nadania praw miejskich Żarkom oraz osoba założyciela miasta. Obecnie można tylko stwierdzić, że miasto zostało lokowane w 1358 roku przez Kazimierza Wielkiego lub w 1382 roku przez Władysława Opolczyka¹⁴.

Na przełomie XIV i XV wieku na obszarze dzisiejszego powiatu myszkowskiego funkcjonowało wielu właścicieli w poszczególnych miejscowościach. Właścicielami Leśniowa byli wówczas bracia Jaśko i Stanisław z Ławszowa

¹⁰ Archiwum Państwowe w Katowicach (dalej: APK), *Komisja Włościańska Będzińska* (dalej: *KWB*), sygn. 139, k. 1112; Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej: APŁ), *Rząd Gubernialny Piotrkowski, Wydział Administracyjny* (dalej: *RGR-WA*), sygn. 3407, k. 1-34v. G. Smyk, *Administracja publiczna Królestwa Polskiego w latach 1864-1915*. Lublin 2011, s. 248-261; W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce...*, s. 150-153.

¹¹ J. Sperka, *Władysław książę opolski...*, s. 187-245; Tenże, *Wojny Władysława Jagiełły...*, s. 31-32.

¹² J. Laberschek, *Początki miasta Żarki...*, s. 340; Tenże, *Rola średniowiecznego Lelowa...*, s. 59; M. Antoniewicz, *Przeszość Żarek. Powstanie...*, s. 16, 22.

¹³ Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (dalej: AKMK), *Acta Visitationis* (dalej: *AV*), sygn. 32, k. 331-335; T. Chynczewska-Hennelowa, *Rzeczpospolita XVII wieku w oczach cudzoziemców*. Wrocław 1993, s. 40, 111; D. Złotkowski, *Udział zakonu ojców paulinów w życiu społeczno-politycznym Rzeczypospolitej w XVIII wieku*. Częstochowa 1994, s. 73.

¹⁴ M. Antoniewicz, *Przeszość Żarek. Powstanie...*, s. 16-39; Tenże, *W sprawie genezy miasta Żarki (kilka uwag po artykule J. Laberscheka i recenzji Z. Nogi)*, „*Studia Historyczne*” 1987, z. 2, s. 315-321; Tenże, *Niektóre problemy genezy miasta Żarki na tle politycznych dziejów regionu w XIV wieku*. W: *Szkice z dziejów Żarek*. Red. H. Rola. Katowice 1984, s. 9-20; J. Laberschek, *Początki miasta Żarki...*, s. 329-339.

w powiecie proszowickim. Poza tym posiadali oni prawo patronatu kościoła w Żarkach. W 1399 roku bracia utracili część Leśniowa na rzecz Doroty wdowy po Mikołaju z Grudzyn. Natomiast na rzecz Imrama z Mrozowa (czasem pisał się z Nakłą) bracia utracili trzecią część w Leśniowie, karczmę w Mrozowie, łąn w Wilczyndole oraz prawo patronatu świątyni żareckiej. Z kolei w latach 1404-1405 Jaśko i Stanisław z Ławszowa utracili na rzecz Imrama z Mrozowa dwa stawy w Leśniowie zwane Ruda¹⁵.

Leśniów do 1413 roku pozostawał w ręku Klichny wdowy po Imramie z Mrozowa¹⁶. W tymże roku wieś znalazła się w ręku Jana Cielątko. Rycerz ten zdołał stworzyć kompleks dóbr z ośrodkiem w zamku mirowskim. W 1437 roku cały ten klucz sprzedał Krystynowi (II) z Koziegłów herbu Lis. W 1440 roku syn Krystyna (II), Krystyn (III) zastawił Leśniów i Mrozów Mikołajowi Sistrzeńcowi tytułem spłaty pożyczki w kwocie 100 grzywien. Wcześniej jednak na wspomniane wsie zapis otrzymał Mikołaj Żiszka z Mirowa, któremu udało się wyprocesować dobra od Mikołaja Sistrzeńca. W 1445 roku Krystyn (III) z Koziegłów dobra mirowskie zastawił za 3000 grzywien Mikołajowi Żiszce. Klucz mirowski składał się wówczas z: zamku Mirów i wsi Kotowice, Jaworznik, Oltowiec (dzisiaj Łutowiec), Postaszowice, Moczydła, Mrozów i Leśniów. W tym samym roku (1445), Krystyn (III) sprzedał dobra mirowskie oraz dwa łąny w Chrzastowicach swojemu szwagrowi Janowi Hińczy z Rogowa. Ten zaś musiał spłacić Żiszkę, aby przejąć klucz mirowski, co też uczynił wypłacając w ciągu dwóch lat 1273 floreny¹⁷.

W skład klucza mirowskiego wchodziły wówczas: zamek Mirów, Jaworznik Wielki, Jaworznik Mały, Kotowice, Leśniów, Moczydło, Mrozów, Oltowiec (Łutowiec) i Postaszowice. W 1446 roku Jan Hińcza dokupił od Jana z Oleśnicy za 1000 grzywien wieś Choroń, kuźnię Pawłowską, sadzawkę i karczmę. Uzyskał również prawo wyrębu w lasach¹⁸.

¹⁵ Starodawne prawa polskiego pomniki. T. 8. Cz. 2. Wyd. B. Ulanowski. Kraków 1886, s. 782; J. Laberschek, *Początki miasta Żarki...*, s. 333-334.

¹⁶ J. Laberschek, *Początki miasta Żarki...*, s. 341-342; M. Antoniewicz, *Przeszłość Żartek. Początek...*, s. 31.

¹⁷ B. Czwojdrak, *Rogowscy herbu Działosza podskarbiowie królewscy*. Katowice 2002, s. 127; B. Śliwiński, *Lisowie-Krzelowscy w XIV-XV wieku i ich antenaci*. Gdańsk 1993, s. 103-104, 109-114; J. Laberschek, *Początki miasta Żarki...*, s. 343; F. Kiryk, *Kobyłański (Kobyleński) z Kobylan Jan. W: Polski Słownik Biograficzny*. T. 13. Wrocław-Warszawa-Kraków 1967-1968, s. 162-163; M. Antoniewicz, *Przeszłość Żarek. Początki...*, s. 43-46.

¹⁸ B. Czwojdrak, *Rogowscy herbu Działosza...*, s. 128-129.

Ponieważ Jan Hińcza zmarł bezpotomnie (1474) cała posiadłość znalazła się w rękach jego małżonki, Doroty z Koziegłów. W 1478 roku kupiła ona od Andrzeja Bystrzonowskiego Przybynów i Zaborze. Szybko jednak klucz mirowski znalazł się w rękach Hieronima, Jana i Jakuba Kobyłańskich synów Małgorzaty siostry Jana Hińczy, która była zamężna za Przecławem z Kobylan. Dorota, wdowa po Janie Hińczy starała się zająć klucz i w 1484 roku dokonała zbrojnego zajazdu na czele dwustu zbrojnych. W latach 1485-1487 Kobyłańscy dokonali podziału majątku i klucz mirowski trafił do rąk Jana i Jakuba Kobyłańskich. W 1487 roku zrzekli się oni praw do klucza mirowskiego na rzecz Piotra Myszkowskiego żonatego z ich siostrą, Agnieszką. Dorota jednak nie zaakceptowała tych postanowień i zapisała klucz mirowski bratankowi Krystynowi z Koziegłów oraz bratu Janowi Giebułowskiemu¹⁹. W tej sytuacji doszło do ostrego sporu pomiędzy Piotrem Myszkowskim i Kobyłańskimi z jednej strony a Giebułowskimi z drugiej. Piotr Myszkowski spłacił jednak szybko Kobyłańskich i przejął cały klucz mirowski²⁰. W 1492 roku Piotr Myszkowski zaokrąglił dobra mirowskie poprzez zakup od Inдрыzha z Wieruszowa dwóch wsi: Wysokiej i Tarnawy. W 1494 roku Krystyn z Koziegłów i Jan Giebułowski zrzekli się swych pretensji do Mirowa na rzecz Myszkowskiego²¹.

Żarki po kłęsce Władysława Opolczyka zostały przyłączone do domeny królewskiej. W latach 1406-1408 miasto otrzymał z nadania Władysława Jagiełły Dobiesław Kobyła, który prawdopodobnie pochodził z Mazowsza. Dobiesław był blisko związany z królem, m.in. należał do osobistej ochrony władcy w czasie bitwy grunwaldzkiej. W 1413 roku pełnił urząd wicemarszałka dworu królewskiego, a w 1419 roku występował w źródłach, jako starosta chełmski. Jako dziedzic Żarek występował on w źródłach do 1424 roku. Dobiesław toczył liczne spory z sąsiednim rycerstwem. W latach 1413-1415 prowadził spory z wdową po Imramie z Mrozowa vel Nakła, Klichną dziedziczką Leśniowa i Nakła. Dotyczyły one zajętego zboża i bydła. W 1415 roku Dobiesław prowadził spór z sołtysiem i przysięgłymi w Leśniowie, w 1416 roku z Konradem z Bystrzanowic, a w 1424 roku z Janem ze Szczekocin. Żoną Dobiesława była Aleksandra, z którą miał syna Mikołaja²².

¹⁹ B. Śliwiński, *Lisowie-Krzelowscy w XIV w...*, s. 103-104, 109-114;

J. Laberschek, *Początki miasta Żarki...*, s. 343; F. Kiryk, *Kobyłański (Kobyleński) z Kobylan Jan...*, s. 162-163; M. Antoniewicz, *Przeszłość Żarek. Początki...*, s. 43-46.

²⁰ J. Laberschek, *Początki miasta Żarki...*, s. 343-344.

²¹ B. Czwojdrak, *Rogowscy herbu Działosza...*, s. 130; A. Kamiński, *Myszkowski Piotr. W: Polski Słownik Biograficzny. T. 22. Cz. 2. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1977*, s. 382.

²² J. Laberschek, *Początki miasta Żarki...*, s. 341-342; M. Antoniewicz, *Przeszłość Żarek. Początki...*

W skład dóbr żareckich po śmierci Dobiesława wchodziły obok Żarek również wsie: Trzebniów i Poręba. W 1436 roku Mikołaj Kobyła wraz z żoną Elżbietą zastawił obie wsie Janowi z Sieciechowiec na trzy lata w zamian za pożyczkę w wysokości 200 grzywien²³. Około 1457 roku doszło do sporu o Żarki, który zakończył się ugodą zawartą w maju 1457 roku. Sędziami polubownymi byli kasztelan krakowski Jan Czyżowski, wojewoda krakowski Jan Tęczyński i prepozyt Jakub z Sienna. Niestety nie wiemy, czego dotyczył spór²⁴. Być może chodziło o jakieś zaległe sumy. W 1462 roku Dobiesław Kobyła procesował się z Janem Hińcą właścicielem klucza mirowskiego. Dobiesław oskarżył Hińcę, że zajął graniczne posiadłości w Leśniowie i wybudował tam młyn oraz że dokonał wycinki w jego lasach. Szkody szacował na 28 grzywien. W 1467 roku Kobyłowie zastawili połowę Żarek za 250 florenów oraz wieś Poręba Agnieszce, żonie Chruszczona z Wieruchowa. W 1480 roku właścicielami Żarek byli synowie Dobiesława: Dobiesław, Samson, Jan, Wojciech, Mikołaj i Stanisław. W 1467 roku pleban żarecki Piotr odstąpił Dobiesławowi Kobyłe dziedziczne wójtostwo w Żareckach²⁵. W 1499 roku Samson, Stanisław i Mikołaj Kobyłowie sprzedali Żarki wraz z przedmieściami Piotrowi Myszkowskiemu. W ten sposób kilkanaście wsi wraz z Żarkami znalazły się w rękach Myszkowskich i powstał znaczny kompleks dóbr ziemskich z ośrodkiem w zamku w Mirowie²⁶.

3. Myszkowscy herbu Jastrzębiec

Piotr Myszkowski (ok. 1450-1505) pozostawał w służbie Kazimierza Jagiellończyka, Jana Olbrachta i Aleksandra Jagiellończyka. Myszkowski pełnił urząd hetmana polnego (1499-1501), kasztelana oświęcimskiego (1484-1489), kasztelana wieluńskiego (1489-1494), kasztelana rozpierskiego (1494-1497), kasztelana sądeckiego (1498), wojewody bełskiego (1499) i wojewody łęczyckiego (1501). Służył w dyplomacji królewskiej, był również ochmistrem dworu Elżbiety Rakuszanki wdowy po Kazimierzu Jagiellończyku²⁷.

ki..., s. 31; J. Sperka, *Władysław książę opolski...*, s. 187-245; J. Sperka, *Wojny Władysława Jagiellończyka...*, s. 31-32. B. Czwojdrak, *Rogowscy herbu Działosza...*, s. 128-129.

²³ J. Labrschek, *Początki miasta Żarki...*, s. 343-344.

²⁴ J. Kurtyka, *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*. Kraków 1997, s. 390.

²⁵ J. Laberschek, *Początki miasta Żarki...*, s. 345. B. Czwojdrak, *Rogowscy herbu Działosza...*, s. 128-129.

²⁶ J. Laberschek, *Początki miasta Żarki...*, s. 343-344.

²⁷ *Hetmani Koronni XVI-XVIII wieku*. W: *Hetmani Rzeczypospolitej Obojga Narodów*. Red. M. Nagielski. Warszawa 1995, s. 575; A. Kamiński, *Myszkowski Piotr...*, s. 376-382; F. Papeč, *Jan Olbracht*. Kraków 1999, s. 20, 28, 36, 48, 102, 126, 129, 162, 167, 169-170, 186, 190, 201, 208.

Po śmierci Piotra Myszkowskiego, która miała miejsce 11 października 1505 roku, dobra rodowe zostały podzielone pomiędzy jego dwóch synów. Wawrzyniec objął w posiadanie klucz mirowski, a jego brat Marcin posiadłości leżące na obszarze księstwa Oświęcimskiego. W 1510 roku bracia dokonali zamiany i odtąd dziedzicem klucza mirowskiego był Marcin Myszkowski²⁸. Jednak w 1509 roku, Wawrzyniec, jako prawny opiekun najmłodszego z Myszkowskich, Stanisława zabezpieczył mu na miasteczku Żarki i wsiach: Leśniowie, Wysokiej, Zaborzu i Łutowcu, odziedziczone po nieżyjącej już matce 624 zł w gotówce oraz 164 zł i 25 grzywien w perłach i szatach. Po osiągnięciu pełnoletniości Stanisław doszedł do porozumienia z Marcinem Myszkowskim. W dniu 12 maja 1518 roku Stanisław zrzekł się praw do miasteczka Żarki, zamku Mirów oraz wsi: Leśniów, Trzebniów, Kotowice, Jaworznik, Moczydła, Mrozów, Postaszowice, Choroń, Wysoka, Zaborze, Łutowiec, Przybynów i Tarnawa. Z kolei 14 maja 1518 roku Stanisław za wypłatę przez brata Marcina 1750 zł. zrzekł się udziału do Żarek, Mirowa i zastawnego Trębaczowa. W ten sposób jedynym właścicielem klucza mirowskiego został Marcin Myszkowski²⁹.

Marcin (1488-1538) studiował na Uniwersytecie Krakowskim, był dworzaninem królewskim, pełnił również urzędy burgrabiego krakowskiego, stolnika krakowskiego (1512-1527) i kasztelana wieluńskiego. Poprzez żonę Zuzannę, siostrę Hieronima wojewody sieradzkiego i Jana znanego w całej Europie reformatora religijnego, był spokrewniony z Łaskimi. Należał też do jednych z najaktywniejszych działaczy stronnictwa politycznego stworzonego przez szwagra. Marcin powiększał również swoje dobra rodowe³⁰. Stopniowo ośrodkiem jego dóbr stawały się Żarki. Nie wiadomo od kiedy miasteczko stało się centrum administracyjnym dóbr Myszkowskiego. Przeniesienie siedziby z zamku Mirów do Żarek związane było zapewne z procesem utraty znaczenia militarnego przez zamki średniowieczne, co łączyło się z rozwojem artylerii. Tak więc należy sądzić, że na początku XVI wieku Marcin Myszkowski przeniósł swoją siedzibę do wygodniejszego dworu usytuowanego na przedmieściach Żarek.

²⁸ A. Kamiński, *Myszkowski Wawrzyniec*. W: *Polski Słownik Biograficzny*. T. 22. Cz. 2. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1977, s. 399.

²⁹ Tamże, s. 393; Stanisław Myszkowski ok. 1495-1543, od 1523 roku kasztelan międzyrzecki, w latach 1528-1535 stolnik krakowski, wreszcie starosta międzyrzecki, W. Dworzaczek, *Genealogia. Tablice*. Warszawa 1959, tab. 130.

³⁰ A. Kamiński, *Myszkowski Marcin*. W: *Polski Słownik Biograficzny*. T. 22. Cz. 2. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1977, s. 376-377; J. Kurtyka, *Problem identyczności urzędów ziemskich krakowskich i nadwornych w wiekach XIV-XVI*. W: *Urzednicy dworu monarszego dawnej Rzeczypospolitej i państw ościennych*. Red. A. Gąsiorowski, R. Skowron. Kraków 1996, tab. 5, s. 53.

Marcin Myszkowski w Żarkach utworzył prepozyturę. Starania o jej powstanie rozpoczął dopiero po uregulowaniu spraw spadkowych. Na utworzenie nowej fundacji kościelnej zgodę wydał król Zygmunt I Stary, który w dokumencie z 28 czerwca 1518 roku zezwolił na uposażenie nowej jednostki kościelnej dobrami ziemskimi. Warunkiem jednak było nie zmniejszenie powinności wojskowych do których zobowiązany był Myszkowski³¹.

17 listopada 1519 roku Marcin Myszkowski zwrócił się do biskupa krakowskiego Jana Konarskiego z prośbą o zgodę na nową fundację. W skład prepozytury miały wejść samodzielne dotąd parafie w Leśniowie i Żarkach. Kościół w Leśniowie stawał się filią prepozytury. Na czele nowej fundacji miał stanąć wybierany przez dziedziców Żarek, prepozyt, a jego współpracownikami mieli być czterej mansjonariusze. Ponadto przy prepozyturze miała działać szkoła, na czele z rektorem, który miał być utrzymywany przez prepozyta. Rektor miał otrzymywać 1/3 wszystkich ofiar wpływających na konto prepozytury, czyli 3 marki rocznie. Za zgodą prepozyta i mansjonariuszy rektor szkoły mógł być przyjęty do ich grona, ale musiał w ciągu roku uzyskać święcenia kapłańskie. Prawo patronatu i prezenty należało wyłącznie do dziedziców Żarek³². Biskup krakowski Jan Konarski potwierdził erekcję prepozytury w dokumencie wydanym w Krakowie 8 kwietnia 1522 roku. Myszkowski fundację wpisał do ksiąg ziemskich krakowskich i oświęcimskich na początku listopada 1519 roku³³.

Marcin Myszkowski posiadał także prawo patronatu kościoła w Przybynowie. Na wypadek wakansu w tej parafii, Myszkowski zapewniał, że duchowieństwo żareckie będzie posiadać pierwszeństwo w obsadzeniu tego beneficjum. Myszkowski zastrzegł sobie również, że w wypadku gdyby on lub jego następcy utracili prawo patronatu nad kościołem w Przybynowie, wówczas biskupi krakowscy byli zobowiązani do poszanowania przywileju dla duchownych z Żarek³⁴.

Po śmierci Marcina Myszkowskiego klucz żarecki pozostawał w ręku jego

³¹ AJG 478, k. 112-114; AJG 1549, k. 3, 70; Archiwum Klasztoru Paulinów w Leśniowie (dalej: AKL), S. Ufniarski, *Parafia żarecka*, (mps), b. sygn., k. 1-2; *Zbiór dokumentów zakonu paulinów w Polsce*. T. 2. 1464-1550. Opr. J. Zbudniewek. Warszawa 2004, s. 385-386, 404-410.

³² AGAD, *Zbiór Dokumentów Pergaminowych* (dalej: ZDP), sygn. 6280, b.p; AKL, S. Ufniarski, *Parafia żarecka...*, k. 3-13.

³³ AKMK, *Acta Episcopalia* (dalej: *AEp.*), t. 10, k. 138-139; AJG 478, s. 91-124; AKL. S. Ufniarski, *Parafia żarecka...*, k. 14-20; AJG 1549, s. 4; AJG, S. Ufniarski, *Dzieje parafii żareckiej*, (mps), sygn. III-36, k. 7; AKL, B. H. Czerwień, *Z dziejów kultu maryjnego w Leśniowie*, sygn. III.85, (mps), k. 7-8; A. Kamiński, *Myszkowski Marcin...*, s. 376; *Zbiór dokumentów zakonu...*, s. 401-404, 442-445.

³⁴ AGAD, ZDP, sygn. 6280, bp.; AKL, S. Ufniarski, *Parafia żarecka...*, k. 3-13.

syna Hieronima³⁵. Na jego prośbę w 1556 roku król Zygmunt II August wydał w Wilnie przywilej dla Żarek. Na jego mocy w miasteczku trzy razy w roku mogły się odbywać jarmarki. Zgodnie ze zwyczajem odbywały się one na święto Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny (2 lipca), przeniesienia św. Stanisława (27 września) i św. Andrzeja (30 listopada). Jarmarki miały się odbywać zawsze w najbliższy wtorek po wspomnianych świętach. Ponieważ w dokumencie zaznaczono, że jarmarki odbywały się zgodnie z wcześniejszym zwyczajem, należy sądzić, że pojawiły się one już wcześniej. Przywilej królewski natomiast był potwierdzeniem wcześniej istniejącego stanu rzeczy. Fakt odbywania się dorocznych jarmarków w Żarkach świadczy o sporym ruchu na szlakach komunikacyjnych biegnących przez miasto. Należy również sądzić, że rósł dobrobyt i bogactwo mieszczan żareckich i miasta³⁶.

Hieronim Myszkowski był czynnie zaangażowany w działalność reformacyjną. Jego kuzyn Stanisław, wojewoda krakowski był przywódcą kalwinów małopolskich. Wraz ze starostą oświęcimskim Zygmuntem Myszkowskim odegrali oni ważną rolę w obradach synodu w Sandomierzu w 1570 roku, gdzie zawarto tzw. ugodę sandomierską³⁷. Hieronim w swoich dobrach utrudniał wykonywanie praktyk katolickich. Na uwagę jednak zasługuje fakt, że Myszkowski zezwolił swojej małżonce Zofii z Przerębskich (+1586/87) na utrzymywanie dwóch kapelanów katolickich. Tak więc i Myszkowscy byli wierni dominującemu wśród elit szlacheckich trendowi i przyjęli religię reformowaną. Wówczas to prawdopodobnie prepozytura żarecka przestała istnieć, o czym może świadczyć fakt, że w aktach wizytacji biskupich z 1566 r. brak jakichkolwiek wzmianek na jej temat³⁸.

Po śmierci Hieronima w 1570/71 roku dobra żareckie przejął jeden z jego synów Hieronim lub Andrzej. Pierwszy z nich zmarł w 1572 lub 1577 roku i wszystkie dobra przejął Andrzej Myszkowski³⁹. Myszkowscy czerpali wówczas dochody nie tylko z gospodarki rolnej, ale również z produkcji żelaza⁴⁰.

Andrzej Myszkowski, który zmarł bezpotomnie w 1603 roku, sprzedał klucz żarecki w 1590 roku swemu kuzynowi biskupowi krakowskiemu Piotrowi Myszkowskiemu (ok. 1510-1591). To właśnie on restytuował świątynię

³⁵ A. Kamiński, *Myszkowski Marcin...*, s. 377; W. Dworzaczek, *Genealogia...*, tab. 130.

³⁶ AGAD, *Metryka Koronna*, sygn. 87, b.p; M. Antoniewicz, *Przeszość Żarek. Początki...*, s. 52.

³⁷ J. Pirożyński, *Sejm warszawski roku 1570*. Kraków 1972, s. 28-30, 35, 50.

³⁸ AKMK, *Acta Visitationis Capitulae* (dalej: *AVCap*), sygn. 1; T. Glemma, *Wizytacje diecezji krakowskiej z lat 1510-1570*, „*Nasza Przeszość*” 1946, t. 1, s. 63, 65, 71; W. Dworzaczek, *Genealogia...*, tab. 130.

³⁹ W. Dworzaczek, *Genealogia...*, tab. 130.

⁴⁰ *Źródła dziejowe. Polska...*, s. 76; M. Antoniewicz, *Przeszość Żarek. Powstanie...*, s. 54-56.

katolicką w Żarkach⁴¹. Po odkupieniu klucza żareckiego, Piotr Myszkowski przekazał go swojemu bratankowi Janowi. Studiował on na Uniwersytecie w Heidelbergu, a dzięki wstawiennictwu stryja otrzymał funkcję sekretarza królewskiego. W latach 1584-1585 pełnił urząd kasztelana połanieckiego, a od 1585 roku kasztelana żarnowskiego. Jan Myszkowski zmarł bezpotomnie w marcu 1591 roku, a dobra żareckie przejął jego brat Aleksander⁴².

Aleksander Myszkowski w 1594 roku, za zgodą prepozyta, wydał przywilej dla mieszczan żareckich, w którym zwalniał ich z wszelkich powinności pańszczyźnianych na rzecz prepozytury żareckiej. W zamian mieli opłacać roczny czynsz w wysokości 6 zł. z łanu. Natomiast ci z mieszczan, którzy nie posiadali roli mieli opłacać rocznie 35 gr. Posiadacze pól w Żarkach płacili roczny czynsz w kwocie 2 groszy i 2 szelągów, a właściciele ogrodów mieli płacić roczny czynsz w wysokości 4 groszy⁴³. W 1605 roku doszło do sporu sąsiedzkiego między Aleksandrem Myszkowskim a Janem Silnickim dziedzicem Złotego Potoka⁴⁴.

Jednym z najważniejszych osiągnięć Myszkowskich było założenie szkoły parafialnej i szpitala. W 1598 roku do szkoły żareckiej uczęszczały dzieci z ośmiu okolicznych wsi. Rektorem szkoły był wówczas Sebastian Nowopolczyk, który otrzymywał wynagrodzenie roczne w wysokości 16 zł. Szkoła działała jeszcze w 1609 roku⁴⁵. Drugą ważną instytucją społeczną założoną lub odnowioną przez Myszkowskich był szpital miejski. Opiekował się on biednymi, ubogimi i opuszczonymi ludźmi. Szpital działał co najmniej w latach 1594-1609. Usytuowany był poza miastem, przy kaplicy pod wezwaniem św. Barbary⁴⁶.

⁴¹ L. Hajdukiewicz, H. Kowalska, *Myszkowski Piotr*. W: *Polski Słownik Biograficzny*. T. 22, Cz. 2. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1977, s. 382-390; *Encyklopedia kościelna*. T. 15. Wyd. M. Nowodworski. Warszawa 1883, s. 366-371; M. Antoniewicz, *Przeszłość Żarek. Powstanie...*, s. 46-47; AJG, S. Ufniarski, *Dzieje parafii żareckiej...*, s. 7; W. Dworzaczek, *Genealogia...*, tab. 130; J. Pirożyński, *Sejm warszawski roku...*, s. 54.

⁴² L. Hajdukiewicz, H. Kowalska, *Myszkowski Piotr...*, s. 390; H. Kowalska, *Myszkowski Jan*. W: *Polski Słownik Biograficzny*. T. 22, Cz. 2. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1977, s. 371-372; W. Dworzaczek, *Genealogia...*, tab. 130; M. Antoniewicz, *Przeszłość Żarek. Powstanie...*, s. 46-47.

⁴³ Archiwum Narodowe w Krakowie, oddział pierwszy (na Wawelu) (dalej: ANKr), *Acta Terrestria Cracoviensis* (dalej: ATC), sygn. 343, k. 144-145; AKMK, *AVCap*, sygn. 65, k. 354-358; AKMK, *AVCap*, sygn. 15, k. 137-140; AKMK, *AVCap*, sygn. 20, k. 128-130; AJG 1551, s. 93; M. Antoniewicz, *Przeszłość Żarek. Powstanie...*, s. 49-50.

⁴⁴ ANKr, ATC, sygn. 344, k. 144-145, 151-153.

⁴⁵ AKMK, *AVCap*, sygn. 15, k. 137-140, sygn. 20, k. 128-130, sygn. 65, k. 354-355. S. Kot, *Szkolnictwo parafialne w Małopolsce XVI-XVIII wieku*. Lwów 1912, s. 201-203.

⁴⁶ AKMK, *AVCap*, sygn. 1, k. 163, sygn. 15, k. 140, sygn. 20, k. 128-130, sygn. 64, k. 345-355; *AV*, sygn. 15, k. 140, sygn. 20, k. 128-130.

4. Korycińscy herbu Topór

Co najmniej od 1608 roku dziedzicem Żarek był Jan Koryciński, który prawdopodobnie odkupił klucz żarecki od Aleksandra Myszkowskiego⁴⁷. Koryciński walczył w wojnach z Moskwą, w 1579 roku pod Połockiem, a w latach 1609-1611 pod Smoleńskiem, zmarł w 1633 roku⁴⁸.

Do klucza żareckiego za rządów Jana Korycińskiego wchodziły miasteczko Żarki i wsie Łutowiec, Moczydła, Trzebniów, Kotowice, Zaborze, Leśniów, Jaroszów, Zawada, Nowa Wieś (vel Zimna Woda), Przewodzisowice, Jaworznik i Kuźnica Myszkowska, która jednak w 1629 roku stanowiła pustkę⁴⁹. W 1611 roku Korycińskiemu udało się wyprocesować od Jakuba Jawiszowskiego, wieś Przewodzisowice⁵⁰

Jan Koryciński szczególną opieką otaczał kościół w Leśniowie. Z jego też fundacji w latach 1609-1650 wzniesiono świątynię murowaną, a prace zakończył syn i następca Jana, Stanisław⁵¹. Jan Koryciński uposażył bogato świątynię w Leśniowie, choćby wspomniała monstrancją w stylu gotycko-renesansowym⁵². O szczególnych związkach Jana Korycińskiego z sanktuarium w Leśniowie świadczyła chorągiew pośmiertna wisząca w kościele jeszcze na początku XIX wieku. Chorągiew była wykonana z adamaszku, a przedstawiała starszego klęczącego przed krzyżem mężczyznę z siwą brodą, w stroju polskim. Napis na chorągwi brzmiał:

*Przesławny i Najprzewielebniejszy Pan Jan z Pilicy Koryciński herbu Topór,
Rodu wielkiego i przesławnego,
Wojewoda krakowski, rodu książęcego,
Gdy wiek męski, list nadzwyczajny,
Wezwał na wojnę moskiewską za króla Stefana i inflancką za Zygmunta III,*

⁴⁷ ANKr, *ATC* sygn. 344, k. 205; *Acta Terrestria Leloviensis* (dalej: *ATL*) sygn. 346, k. 114-115, sygn. 347, k. 194-195; *Acta Castriensia Cracoviensis* (dalej: *ACC*) sygn. 202, k. 1791-1796, sygn. 203, s. 523-524, sygn. 205, k. 1232, sygn. 208, k. 315-318.

⁴⁸ K. Hoszowski, *O znakomitych zasługach w kraju rodziny Korycińskich*. Kraków 1862, s. 48; H. Stupnicki, *Herbarz polski i imionospis zasłużonych w Polsce ludzi*. T. 2. Lwów 1859, s. 49; M. Antoniewicz, *Przeszłość Żarek. Powstanie...*, s. 64; B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, Kraków 1858, s. 99-100; K. Niesiecki, *Herbarz Polski*. T. 5. Lipsk 1840, s. 248-254.

⁴⁹ *Rejestr poborowy województwa krakowskiego z 1629 roku*. Opr. W. Domin, J. Kolasa, E. Tyrzyńska, S. Żyga. Red. S. Inglot. Wrocław 1956, s. 164, 167, 172, 174-175, 187-188, 190.

⁵⁰ ANKr, *ATL*. sygn. 346, k. 114-115.

⁵¹ AJG, sygn. 1549, k. 5, 65-66, 73; AKL, B. H. Czerwień, *Z dziejów kultu...*, k. 10-11.

⁵² AKL, B. H. Czerwień, *Z dziejów kultu...*, k. 11.

*Nie żałował krwi i wystawił oddział zbrojny,
Kasztelan oświęcimski,
W końcu dojrzały wiek Ojczyźnie swojej poświęcił*⁵³.

Po śmierci Jana dobra przejął jego syn Stanisław Koryciński cześnik krakowski i kasztelan biecki⁵⁴. Jego dobra składały się z miasta Żarek oraz wsi: Leśniów, Mirów, Moczydła, Postaszowice i Łutowiec⁵⁵. Stanisław w latach 40. XVII wieku borykał się z problemami finansowymi, o czym świadczą liczne transakcje. W 1649 roku Koryciński oddał Stanisławowi Masłoniackiemu 500 złp., Krzysztofowi Psarskiemu 1500 złp., Achacemu Przyłęckiemu 3000 złp., a trybunałowi oświęcimskiemu 6000 złp. Łącznie Koryciński zwrócił 11 000 złp. Z kolei Hieronim Konstancy Minor oddał Męcińskiemu 1000 złp., a Stanisław Masłoniacki 500 złp. Łącznie zatem Koryciński odzyskał zaledwie 3 000 złp⁵⁶.

5. Męcińscy herbu Poraj

Między 1649 a 1651 rokiem dobra żareckie kupił kuzyn Korycińskiego, Wojciech Kazimierz Męciński (+22 III 1670). W 1651 roku wydał on przywilej mieszczanom żareckim, którzy odąd byli zobowiązani na rzecz prepozyta, tylko do dziesięciny pieniężnej w wysokości 250 złp. rocznie. Męciński zabronił również zwiększać danin i zamieniać dziesięcinę pieniężną na naturalną⁵⁷.

Klucz żarecki składał się wówczas z miasteczka Żarki i wsi: Leśniowa, Mirowa, Moczydeł, Postaszowic, Łutowca i Kotowic⁵⁸. Ponadto Wojciech Kazimierz

⁵³ AJG, sygn. 2964, k. 6.

⁵⁴ ANKr, ACC, sygn. 266, k. 1773-1774; ANKr, ACC, sygn. 268, k. 111-116, 128-129, 555-558, 929-930, 1782-1783; AGAD, *Archiwum Skarbu Koronnego* (dalej: ASK), sygn. 177, k. 77-78, 80-81, 88, 90; K. Przyboś, A. Walaszek, *Reprezentacja sejmowa województwa krakowskiego w XVII wieku*, „*Studia Historyczne*” 1977, z. 3, s. 395; *Rejestr poborowy województwa krakowskiego z roku 1680*. Opr. E. Tyrzyna, S. Żyga. Red. S. Inglot. Wrocław 1959, s. 165-166, 176-177, 195-196, 336; M. Antoniewicz, *Przeszłość Żarek. Powstanie...*, s. 48; A. Przyboś, *Koryciński Franciszek*. W: *Polski Słownik Biograficzny*. T. 14. Wrocław-Warszawa-Kraków 1968-1969, s. 125-126; K. Niesiecki, *Herbarz Polski...*, s. 254.

⁵⁵ ANKr, ATC, sygn. 268, k. 111-116.

⁵⁶ ANKr, ACC, sygn. 268, k. 128-129, sygn. 268, k. 555-558, 1782-1783, sygn. 268, k. 929-930; AGAD, ASK, sygn. 177, k. 77-78, 80-81, 88, 90; *Rejestr poborowy z roku 1680...*, s. 165-166, 176-177, 195-196, 336.

⁵⁷ J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska. Opis...*, s. 484-485; M. Antoniewicz, *Przeszłość Żarek. Powstanie...*, s. 50.

⁵⁸ Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie (dalej BKCz), *Muzeum Narodowe* (dalej: MN), sygn. 992, bp; ANKr, ATC, sygn. 268, k. 111-116.

w 1678 roku był właścicielem dóbr Chełm⁵⁹. Obok dóbr prywatnych Wojciech Kazimierz posiadał królewsczyzny, które były oprawą starostw. W 1652 roku z rąk Płazów, Męciński uzyskał poprzez cesję starostwo brzeźnickie⁶⁰.

Wojciech Kazimierz powiększał swoje dobra „prawem i lewem”. Po 1661 roku poddani starostwa olsztyńskiego należącego do króla, skarżyli się lustratorom, że dziedzic Żarek przywłaszczył sobie sporo gruntów należących do starostwa. Poza tym odbywające się w Żarkach jarmarki na św. Stanisława i święto przeniesienia św. Stanisława, przynosiły duże straty dla mieszczan olsztyńskich⁶¹.

Wojciech Kazimierz Męciński był czynnym aktorem życia politycznego w Rzeczypospolitej. Od 26 maja 1657 roku do 4 listopada lub 22 marca 1670 roku pełnił urząd podkomorzego wieluńskiego, a od 1653 roku starosty brzeźnickiego⁶². Na sejmie 1653 roku Męciński znalazł się w komisji sejmowej, która miała dokonać rozliczenia rachunków generała artylerii koronnej. W jej skład weszło dwóch senatorów (Maksymilian Brzozowski kasztelan kijowski, Mikołaj Czetwertyński kasztelan miński) oraz pięciu posłów (Stanisław Krzycki stolnik kaliski, Stanisław Głowiński sędzia ziemski halicki, Wojciech Kazimierz Męciński starosta brzeźnicki, Krzysztof Rupniewski wojski krakowski i Szczęsny Parys). Komisja zdała sprawozdanie ze swojej działalności 7 kwietnia 1653 roku, na zakończenie obrad sejmu⁶³.

O znaczącej pozycji politycznej Wojciecha Kazimierza Męcińskiego świadczył fakt, że na sejmie w 1666 roku został zgłoszony jako kandydat na marszałka sejmu. Obok Męcińskiego kandydowali: Marcin Oborski, starosta liwski i Stanisław Krzycki, sędzia kaliski. Krzycki wycofał swoją kandydaturę, a wybory przyniosły zwycięstwo kandydatowi dworu, Oborskiemu, który uzyskał 46 głosów. Za Męcińskim głosowało 34 posłów. Męciński odgrywał jednak dosyć poważną rolę na sejmie. Znalazł się bowiem w składzie jedynej komisji senatorsko-poselskiej. Jej zadaniem było podjęcie rokowań ze skonfederowanymi wojskami. W skład komisji weszło trzech senatorów i sześciu

⁵⁹ BKCz, MN, sygn. 996, bp.

⁶⁰ K. Chłapowski, *Elita senatorsko-dygnitarska za czasów Zygmunta III i Władysława IV*. Warszawa 1996, s. 86, 114.

⁶¹ *Lustracja województwa krakowskiego 1659-1664*. Cz. 2. Wyd. A. Falniowska-Gradowska, F. Leśniak. Warszawa 2005, s. 453, 460.

⁶² *Urzędnicy łączący, sieradzcy i wieluńscy XVI-XVIII wieku*. Opr. E. Opaliński, H. Żerek-Kleszcz. Kórnik 1993, s. 223, 234; T. Żychliński, *Złota księga szlachty... Rocznik Pierwszy*, s. 323.

⁶³ S. Ochman-Staniszevska, Z. Staniszevski, *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy. Prawo-doktryna-praktyka*. T. 1. Wrocław 2000, s. 155, 454.

przedstawicielei izby poselskiej. Komisja pracowała w dniach 8-20 listopada 1666 roku.⁶⁴ Wojciech Kazimierz Męciński w latach 60. XVII wieku był także jednym z najważniejszych przywódców szlachty wieluńskiej⁶⁵.

Wojciech Kazimierz był również jednym z ważniejszych dobrodziejów zakonu paulinów. Ufundowali wiele cennych paramentów, a zakon odwdzięczył się wyrażając zgodę na założenie krypty grobowej i nagrobka w korpusie nawowym kaplicy Cudownego Obrazu⁶⁶. Pierwszym pochowanym w krypcie był prawdopodobnie Wojciech Kazimierz, który ufundował tablicę epitafijną, istniejącą do dziś.

Dziedzicem Żarek po śmierci Wojciecha Kazimierza został jego syn Kazimierz Józef vel Ignacy (+6 I lub 14 II 1703 roku). Od 10 lub 15 lutego 1683 roku do 7 maja 1687 roku pełnił urząd chorążego wieluńskiego. Następnie został mianowany przez Jana III Sobieskiego starostą wieluńskim. Urząd ten pełnił do 2 grudnia 1702 roku, kiedy to przekazał go synowi Janowi Józefowi. W latach 1683 i 1690 był posłem na sejm. W latach 70. XVII wieku był jednym z przywódców szlachty w województwie krakowskim⁶⁷. W 1697 roku Kazimierz Józef (Ignacy) Męciński podpisał akt elekcji Augusta II, jako przedstawiciel województwa płockiego⁶⁸. W 1700 roku współpracował blisko ze starostą radziejowskim, Maciejem Gąsiorowskim. Utrzymywał również kontakty z podskarbis wielkim koronnym Janem Jerzym Przebendowskim. Obaj należeli do stronnictwa saskiego⁶⁹.

⁶⁴ Tamże, s. 155, 454, 467-468.

⁶⁵ W. Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*. Warszawa 1991, s. 190-192.

⁶⁶ M. Wardzyński, *Prace rzeźbiarskie Jana Solskiego z Bytomia i Pawła Wiązkowicza, snycerzy na służbie polskiej prowincji paulinów w I poł. XVIII w. w kościołach paulinów w Leśniowie i parafialnym w Żarkach*. W: *Źródła Leśniowa*. Red. nauk. J. Szpak. Leśniów 2009, s. 89.

⁶⁷ W. Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej...*, s. 190-192; *Urzednicy łączycy, sieradzcy...*, s. 207, 234; T. Żychliński, *Złota księga szlachty... Rocznik Pierwszy*, s. 172-173; S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*. T. 10. Warszawa 1913, s. 323.

⁶⁸ *Urzednicy łączycy, sieradzcy...*, s. 207, 234; T. Żychliński, *Złota księga szlachty... Rocznik Pierwszy*, s. 172-173; S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty...*, s. 323.

⁶⁹ AGAD, *Archiwum Radziwiłłów* (dalej: AR), Dział V, sygn. 9507, bp, sygn. 9508, bp.; *Urzednicy Prus Królewskich XV-XVIII wieku*. Opr. K. Mikulski. Wrocław-Warszawa-Kraków 1990, s. 111; *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy XVI-XVIII wieku*. Opr. K. Mikulski, W. Stanek przy współudziale Z. Górskiego, R. Kabacińskiego. Kórnik 1990, s. 160; J. Staszewski, *August II Mocny*. Wrocław-Warszawa-Kraków 1998, s. 77; M. Markiewicz, A. Sowa, *Przebendowski Jan Jerzy*. W: *Polski Słownik Biograficzny*. T. 28. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1984-1985, s. 649-658; A. Przyboś, *Gąsiorowski Maciej*. W: *Polski Słownik Biograficzny*. T. 7. Kraków 1948-1958.

Według tradycji rodowej Kazimierz Męciński wsparł księcia Franciszka Rakoczego, który zbiegł z cesarskiego więzienia i schronił się w Polce Dziedzic klucza żareckiego w 1702 roku miał udzielić Rakoczemu pożyczki w wysokości 160 000 złp.⁷⁰ Pomoc finansowa przekazana przez Męcińskich pozwoliła Rakoczemu powrócić na Węgry i w porozumieniu z Ludwikiem XIV, który prowadził właśnie wojnę o sukcesję hiszpańską (1702-1714), rozpocząć powstanie którego celem była niepodległość Węgier. Trudno jednak jednoznacznie stwierdzić czy Męciński rzeczywiście miał jakieś kontakty z Rakoczem⁷¹. W 1701 roku Kazimierz Józef (Ignacy) rozpoczął we Włodowicach budowę kościoła parafialnego. Prace budowlane ukończono już po śmierci fundatora w 1708 roku⁷².

W XVII wieku Męcińscy należeli do grupy zamożnej szlachty. Kazimierz Józef (Ignacy) posiadał dobra złożone co najmniej z dziesięciu wsi i miasteczka Żarki⁷³. W 1692 roku Kazimierz Ignacy był właścicielem dóbr Chełm oraz połowy klucza bobolickiego, do którego należały Bobolice z zamkiem oraz wsie Ogorzelnik i Zdów. Drugim właścicielem klucza bobolickiego był Jerzy Chodakowski. Do 1700 roku klucz pozostawał w rękach podstolego dobrzyńskiego Jana Rutkowskiego. Trzymał on dotąd Bobolice z tytułu zabezpieczenia sumy posagu, które wniosła mu pierwsza żona z Chodakowskich. Męciński i Chodakowski odzyskali Bobolice 6 listopada 1700 roku⁷⁴.

Kazimierz Józef powiększał stan majątkowy poprzez ślub z Barbarą Warszyczką, córką Michała i Anny Warszzyckich. Małżeństwo z Warszyczką przyniosło Męcińskiemu pokaźny posag składający się z kilkunastu wsi i miasteczek. Dobra te były zgrupowane w czterech kluczach: secygniowskim, siemienieckim, ogrodzienieckim i włodowickim⁷⁵. Klucz ogrodzieniecki składał się z zamku w Ogrodzieńcu, wsi Karlino, Kuźnica Masłońska, Niegowonice i Rodaki. Z kolei do klucza

⁷⁰ Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie (dalej: APANW), *Materiały Michała Federowskiego*, sygn. III-8, *Wywód apelacji w sprawie hrabiów Męcińskich przeciwko Zgromadzeniu J. J. X Paulinów klasztoru jasnogórskiego*, (mps), k. 7-12.

⁷¹ E. Rostworowski, *Historia powszechna. Wiek XVIII*. Warszawa 1994, s. 205, 206, 256-257.

⁷² APANW, *Materiały Michała Federowskiego...*, sygn. III-8, M. Poleski, *Fragmety pracy o Włodowicach*, (mps), k. 5-6.

⁷³ K. Przyboś, A. Walaszek, *Reprezentacja sejmowa województwa...*, s. 395.

⁷⁴ *Inwentarze dóbr ziemskich województwa krakowskiego 1576-1700. Wybór z ksiąg relacyj grodu krakowskiego*. Opr. A. Kamiński, A. Kiełbicka, S. Pańków. Warszawa 1956, s. 418-422.

⁷⁵ AJG, *Odpowiedź Prokuratorii Jeneralnej Królestwa Polskiego w imieniu KRSWDiOP oraz klasztoru XX Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie działającej na wywód apellacyjny Wojciecha, Stanisława i Jana Hr. Męcińskich*, sygn. 350, k. 2-3; APANW, *Materiały Michała Federowskiego...*, sygn. III-8, M. Poleski, *Fragment pracy o Włodowicach...*, s. 6.

włodowickiego obok miasteczka Włodowice, należały kuźnice w Ciszówce oraz wieś Góra (Góra Włodowska). Ponadto w posiadaniu Męcińskiego pozostawał klucz bydliński, składający się z wsi Bydlin, Parcze i Klucze⁷⁶. Dzięki drugiemu ożenkowi z Domicellą Warszycką macochą pierwszej małżonki, Kazimierz Męciński powiększył znacznie swój majątek⁷⁷. Domicella Męcińska bowiem po swych mężach Warszyckich dzierżyła jako dożywocie trzynaście kluczy. Były to: Dankowice, Mińsk wraz z Glinianką, Kamieńsk, Wieruszów z wsiami, dobra kozieradzkie, dobra kisielowskie, dobra rokszyckie wraz z dobrami Cieniowice, Pilica wraz z pałacem, Łodykowice z kilkunastoma wsiami, Mrzyglód z kuźniami, Kazimierz z wsiami i dobra Hrycowskie na Wołyniu⁷⁸. Obok majątku prywatnego i dożywocia jakie wniosła Kazimierzowi druga żona, posiadał on również dobra starostwa wieluńskiego⁷⁹. Posiadłości ziemskie pozostające w rękach Męcińskich z Żarek, plasowały ich wśród największych właścicieli w powiecie lelowskim. Obok nich na przełomie XVII i XVIII wieku należy wymienić: Koniecpolskich z Koniecpola, Denhoffów z Kruszyny i Warszyckich⁸⁰.

Po śmierci Kazimierza Józefa (Ignacego), dobra żareckie przejął jego najstarszy syn, Jan Józef (1689-27 II 1710). Od 2 grudnia 1702 roku do 16 lipca 1703 roku pełnił on urząd starosty wieluńskiego. Następnie został mianowany kasztelanem braclawskim, a więc zasiadł w senacie⁸¹. Jednak nie odgrywał większej roli politycznej⁸². Planował wstąpić do zakonu paulinów. Śmierć jednak przeszkodziła mu w realizacji tego zamiaru⁸³.

W 1702 roku kościół parafialny w Żarkach został zniszczony przez pożar. Dlatego podjęto odbudowę świątyni. Znaczny udział finansowy w tym dziele miał Jan Józef. Z kolei w 1711 roku Domicella z Warszyckich, wdowa po Kazimierz Janie (Ignacym) i macocha Jana Józefa, ufundowała w kościele żareckim ołtarz dla Bractwa św. Anny. W tym samym okresie powstały prawdopodobnie trzy nowe ołtarze w kościele szpitalnym św. Barbary w Żarkach.

⁷⁶ *Inwentarze dóbr ziemskich...*, s. 412.

⁷⁷ APANW, *Materiały Michała Federowskiego...*, sygn. III-8, *Wywód apelacji w sprawie...*, k. 4-7.

⁷⁸ AJG, *Odpowiedź Prokuratorii Jeneralnej...*, sygn. 350, k. 33.

⁷⁹ APANW, *Materiały Michała Federowskiego...*, sygn. III-8, *Wywód apelacji w sprawie...*, k. 7-12.

⁸⁰ M. Wardzyński, *Rzeźba nowożytna w kręgu Jasnej Góry i polskiej prowincji zakonu paulinów*. Cz. 1. *Ośrodek rzeźbiarski w Częstochówce pod Jasną Górą 1620-1705*. T. 1. Warszawa 2009, s. 308-309.

⁸¹ *Urzędnicy łęczycy, sieradzcy...*, s. 234.

⁸² A. Sowa, *Męciński Jan Józef*, W: *Polski Słownik Biograficzny*. T. 20. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975, s. 494.

⁸³ AJG, *Apelacja Męcińskich do Sądu Najwyższego...*, sygn. 350, k. 12.

Jan Józef kontynuował również budowę kościoła, którą rozpoczął jego ojciec we Włodowicach. Prace artystyczne w świątyni prowadził krakowski warsztat Jerzego Hankissa⁸⁴.

W 1703 roku Jan Józef Męciński ufundował w Leśniowie klasztor dla karmelitów bosych. Nową placówkę uposażył nadaniem ziemskim w postaci wsi Postaszowice, Trzebnów, Przewodyszowice i Gorzków. Karmelici jednak w dosyć tajemniczych okolicznościach opuścili Leśniów w 1705 lub 1706 roku. Wówczas Męciński sprowadził do Leśniowa paulinów. Fundację leśniowską potwierdził biskup chełmski i administrator diecezji krakowskiej, Kazimierz Łubiński (6 listopada 1706 roku). Natomiast zgodę ze strony prepozyta żareckiego na posługę duszpasterską w Leśniowie, paulini uzyskali w 1711 roku⁸⁵.

Paulini otrzymali 18 października 1706 roku od Jana Józefa Męcińskiego świątynię w Leśniowie wraz z gruntami doń przynależnymi, drewniany dom oraz wsie Leśniów Postaszowice, Trzebnów i Przewodyszowice. Nadanie Męcińskiego zostało wpisane do akt grodzkich krakowskich 30 października 1706 roku⁸⁶. Męciński zobowiązał się również doprowadzić do uchwalenia konstytucji sejmowej zatwierdzającej fundację leśniowską. Bez tego aktu bowiem, w świetle prawa państwowego, nadanie było nieważne⁸⁷. Ponadto fundator zobowiązał się wystawić w Leśniowie murowany klasztor na co obiecał przeznaczyć 150 000 złp., a na wystrój kościoła leśniowskiego zobowiązał się przekazać 30 000 złp.⁸⁸

Jan Józef był posiadaczem znaczącej biblioteki, którą przechowywał

⁸⁴ M. Wardzyński, *Rzeźba nowożytna w kręgu...*, s. 88-89, 99-100.

⁸⁵ J. Szpak, *Dzieje konwentu i parafii paulinów w Leśniowie-Żarkach 1706-1864*, „Studia Claramontana” 2002, t. 20, s. 537-539.

⁸⁶ AJG, sygn. 1551, k. 15-16; ANKr, ACC, sygn. 346, k. 1311-1315; AJG, sygn. 1549, k. 76-78; AKL, S. Ufniarski, *Parafia żarecka...*, k. 25-29.

⁸⁷ Zgodnie z konstytucjami z 1505 i 1506 roku przekazywanie testamentem dóbr ziemskich Kościołowi wymagało zatwierdzenia przez konstytucję sejmową. Przepis ten rozszerzono nowymi ustawami z lat 1635, 1764 i 1768. Zgodnie z nimi duchowni posiadający dobra ziemskie zobowiązani byli do posług wojskowych, szlachta po wstąpieniu do zakonu, przed ukończeniem nowicjatu musiała się zrzec praw do dóbr ziemskich na rzecz członka rodziny, wprowadzono granicę wieku przy wstępowaniu do zakonu, dla mężczyzn 24 lata, dla kobiet 16 lat, *Volumina Legum*. T. 3. Petersburg 1859, s. 405-406; *Volumina Legum*. T. 7. Petersburg 1860, s. 380-381; J. Bardach. B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa...*, s. 260; D. Rolnik, *O nowe miejsce Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej – projekty reformy z czasów Sejmu Czteroletniego 1788-1792*. W: *Oświecenie. Schyłek czy kryzys cywilizacji chrześcijańskiej*. Red. M. Kucharski, D. Nawrot. Katowice 1993, s. 63, 73; ANKr, ACC, sygn. 346, k. 1311-1315; AJG 1549, s. 76-78.

⁸⁸ J. Zbudniewek, *Fundacja konwentu paulinów w Leśniowie-Żarkach*. W: *Źródła Leśniowa...*, s. 66.

w zamku w Ogrodzieńcu. Jego zbiory były na tyle interesująca, że zaciekały książęcą rodzinę Radziwiłłów⁸⁹.

Brat Jana Józefa, Wojciech początkowo pozostawał pod opieką stryja, Jana Męcińskiego⁹⁰. Po śmierci Jana Józefa w Radziejowicach pod Warszawą w 1710 roku, wszystkie dobra przejął młodszy brat Wojciech (25 X 1691-30 X 1753). Od 28 lipca 1716 roku do swej śmierci 30 października 1753 roku, pełnił on urząd starosty ostrzeszowskiego, w ziemi wieluńskiej⁹¹. Ponieważ Wojciech Męciński zajęty był sporami majątkowymi z działoszyńską linią rodu nie działał aktywnie w polityce. Utrzymywał jednak kontakty z królewiczem i późniejszym królem Augustem III Sasem⁹².

Dzięki staraniom Wojciecha, biskup krakowski Kazimierz Łubieński wyraził zgodę na połączenie parafii żareckiej z klasztorem paulinów w Leśniowie. Aktem wydanym 30 września 1717 roku, dziedzic klucza żareckiego przekazał prawo patronatu nad kościołem parafialnym w Żarkach na rzecz polskiej prowincji paulinów. Odtąd każdorazowy przeor leśniowski był jednocześnie proboszczem żareckim. W 1718 roku Wojciech Męciński jeszcze raz potwierdził przekazanie prawa patronatu na rzecz paulinów⁹³.

Z czasem stan kościoła żareckiego pogarszał się, dlatego, na prośbę paulinów, Męciński sfinansował w latach 30. XVIII wieku kompleksową przebudowę świątyni⁹⁴. W 1734 roku Męciński przekazał do kościoła żareckiego uposażenie⁹⁵. Z poparciem Wojciecha w Żarkach w latach 1736-1744 działał warsztat snycerski Pawła Wiązkowicza, który wykonywał również prace w kościele żareckim. Ponadto Wojciech Męciński na budowę kaplicy przy kościele żareckim, pod wezwaniem Męki Pańskiej wyasygnował 3000 złp. Kaplicą opiekowało się Bractwo Pięciorańskie. Wojciech Męciński brał także udział w licznych fundacjach na Jasnej Górze. Wspierał także budowę kościoła paulinów w Warszawie

⁸⁹ AGAD, *A.R.*, Dział V, sygn. 9507, bp.

⁹⁰ AJG, *Apelacja Męcińskich do Sądu Najwyższego...*, sygn. 350, k. 17. AJG, sygn. 547, *Acta Provinciae Poloniae* (dalej: *APP*), t. 18, k. 203-208; sygn. 1549, k. 9; APANW, *Materiały Michała Federowskiego...*, sygn. III-8, *Wýwód apelacji w sprawie...*, k. 4-7.

⁹¹ AJG, *Apelacja Męcińskich do Sądu Najwyższego...*, sygn. 350, k. 17; *Urządnicy łączycy, sie-radzcy...*, s. 201. J. Szpak, *Dzieje konwentu i parafii...*, s. 540-541.

⁹² AGAD, *A.R.*, Dział V, sygn. 9511, bp; BKCz, *MN*, sygn. 995, bp.

⁹³ J. Szpak, *Dzieje konwentu i parafii...*, s. 557-560.

⁹⁴ M. Wardzyński, *Rzeźba nowożytna w kręgu...*, s. 89, 96; AJG, sygn. 2964, k. 52. AJG, S. Ufniański, *Dzieje parafii żareckiej...*, k. 63.

⁹⁵ AJG, sygn. 1625, k. 66.

(1707-1721)⁹⁶. Przekazał również znaczne sumy dla klasztoru w Leśniowie. W latach 20. XVIII wieku była to kwota 10 000 złp. W 1730 roku ponownie ofiarował 2000 złp., z przeznaczeniem na budowę ołtarza głównego. W tymże roku przekazał klasztorowi nieokreśloną sumę, którą przeznaczono na budowę kaplicy⁹⁷. Męciński nie wywiązywał się jednak ze zobowiązania corocznej wypłaty klasztorowi 700 złp⁹⁸.

U schyłku swego życia, w połowie XVIII wieku Wojciech Męciński posiadał, co najmniej kilkanaście wsi i osad oraz dwa miasteczka. Były to: Skrzydłów, Karlino, Leśniów, Jarosów, Zawadka, Przewodziszwice, Nowarzewice (Zimna Woda), Jaworznik, Postaszowice, Mirów, Oltowiec (Łutowiec), Moczydło, Trzebnów, Kotowice, Przybynów, Wysoka, Kuźnica Myszkowska, Czarna Struga i Pustkowie (tzw. Koza) oraz miasteczka Żarki i Włodowice. Czarna Struga i Pustkowie zostały zasiedlone zapewne z inicjatywy Męcińskiego w latach 1748-1750⁹⁹. Wojciech Męciński w latach 1719-1749 posiadał również kamienicę w Krakowie przy ul. Grodzkiej¹⁰⁰. Ponadto Wojciech posiadał dobra w ziemi wieluńskiej. W niej bowiem leżało starostwo ostrzeszowskie, które dzierżył. Stan majątkowy plasował Wojciecha Męcińskiego wśród bogatej szlachty i pozwalał mu na utrzymanie oddziałów prywatnej milicji¹⁰¹.

Wojciech Męciński zmarł w 1753 roku bez testamentu. Sukcesorami zmarłego byli jego dwaj małoletni synowie, Adam (ur. w 1740 roku) i Walenty (ur. w 1744 roku). Ich opiekunem został Wojciech Męciński starosta sądecki z działoszyńskiej linii rodu. Po uzyskaniu pełnoletniości zarząd przejęli bracia dzieląc się dobrami.

Adam Męciński (21 VII 1740-13 X 1805) czynnie działał w polityce. Należał do zwolenników Stanisława Augusta Poniatowskiego. Pełnił funkcję

⁹⁶ M. Wardzyński, *Rzeźba nowożytna w kręgu...*, s. 89, 96, 107, 108.

⁹⁷ AJG, sygn. 1549, k. 86. AJG 2964, s. 51; AKL, B. H. Czerwień, *Z dziejów kultu...*; J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska. Opis...*, s. 509-510.

⁹⁸ AJG, sygn. 1549, k. 11, 86.

⁹⁹ AGAD, ASK, sygn. 177, k. 77-78, 80-81, 88; AKMK, AV, sygn. 17, k. 13; Archiwum Archidiecezjalne w Częstochowie (dalej: AACz), *Akta Urodzonych, Zaślubionych i Zmarłych parafii Żarki z lat 1696-1752*, b. sygn., bp; BKCz, MN, sygn. 992, bp; sygn. 995, bp; AJG, sygn. 758, APP, t. 10, k. 3-4.

¹⁰⁰ BKCz, MN, sygn. 997, bp; sygn. 998, bp.

¹⁰¹ AJG, S. Ufniarski, *Dzieje parafii żareckiej...*, k. 66; AGAD, ASK, sygn. 177, k. 77-78, 80-81, 88; A. Sowa, *Męciński Jan Józef herbu Poraj*. W: *Polski Słownik Biograficzny*. T. 20. Wrocław-Warszawa-Kraków 1975, s. 494; *Kancelaria koronna a sejm walny. Instructarium*. Opr. W. Krawczuk. Warszawa 1995, s. 70-71.

sędziego Trybunału Koronnego z województwa krakowskiego¹⁰². Za zasługi wobec króla w 1784 roku został odznaczony orderem św. Stanisława, a w 1788 roku otrzymał kasztelanę spicymierską i starostwo bodaczowskie (5 kwietnia 1788 roku)¹⁰³. Na Sejmie czteroletnim (1788-1792), Adam Męciński należał do wiernych stronników obozu królewskiego. Na sesji sejmu w dniu 17 lipca 1789 roku Męciński poparł przejęcie dóbr biskupich przez państwo po śmierci rządców diecezji. Uzyskane w ten sposób środki miały być przeznaczone na utrzymanie armii. Adam Męciński znalazł się w składzie specjalnej komisji parlamentarnej, która miała zająć się sprawą tzw. księstwa siewierskiego, należącego do biskupów krakowskich¹⁰⁴. Po upadku Rzeczypospolitej Adam Męciński uzyskał od cesarza Franciszka II tytuł hrabiego Świętego Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego¹⁰⁵.

Adam podejmował również działalność budowlaną. Finansował przebudowę leśniowskiego kościoła. W 1791 roku własnym kosztem przedłużył kościół w Leśniowie o 1/3 dotychczasowej długości¹⁰⁶. Prowadzono również inne prace remontowe i budowlane. W 1798 roku wybudowano na kościele sygnaturkę. Być może w tym samym roku wzniesiono ostatecznie fasadę kościoła¹⁰⁷. Z kolei w 1804 roku Adam przekazał darowiznę na wzniesienie chóru zakonnego¹⁰⁸. Z drugiej strony Męciński odebrał klasztorowi w Leśniowie posiadłości ziemskie i uzależnił funkcjonowanie placówki od swojej dobrej woli¹⁰⁹.

Drugim właścicielem klucza żareckiego był młodszy brat Adama, Walenty (13 II 1744-10 V 1790). Na stałe przebywał on jednak przy boku Stanisława Augusta, jako generał adiutant¹¹⁰. W latach 1762-1790 Walenty był właścicielem piętnastu osad i wsi. Były to: Bobolice, Mzurów, Cieślin, Hucisko, Masłońskie,

¹⁰² BKCz, sygn. 673, bp.

¹⁰³ BKCz, sygn. 734, bp.; AGAD, *Zbiór Dokumentów Papierowych* (dalej: *ZDPap.*), sygn. 3056, bp.; *Urzednicy łączycy, sieradzcy...*, s. 187; A. Wolański, *Wojna polsko-rosyjska 1792 r.* Warszawa 1996, s. 699.

¹⁰⁴ AGAD, *Archiwum Sejmu Czteroletniego* (dalej: *ASCz*), sygn. 13, k. 170, 175. W. Kalinka, *Sejm Czteroletni*. T. 1. Warszawa 1991, s. 409-413.

¹⁰⁵ BKCz, MN, sygn. 993, bp.

¹⁰⁶ *Kronika klasztoru w Leśniowie*. W: J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska. Opis...*, s. 528.

¹⁰⁷ *Kronika klasztoru w Leśniowie...*, s. 530; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*. Red. I. Rejduch-Samkowa, J. Samek. T. 6. Z. 9. Warszawa 1962, s. 12-13.

¹⁰⁸ AJG, sygn. 2761, k. 97; sygn. 1626, k. 393, AJG, S. Ufniarski, *Dzieje parafii żareckiej...*, k. 104; *Kronika klasztoru w Leśniowie...*, s. 529, 531.

¹⁰⁹ J. Szpak, *Męciński z Żarek wobec polskiej prowincji paulinów*, „*Studia Claromontana*” 2012, s. 555-563.

¹¹⁰ T. Żychliński, *Złota księga szlachty... Rocznik Pierwszy*, s. 175.

Maszczyków, Ordonów, Skrobaczów, Stypa, Bydlin, Domaniowice, Kotowice, Kwaśniów, Mirów, Włodowice, Załęże i Zawadka w województwie krakowskim¹¹¹ oraz dobra Rzerzęcice w powiecie radomszczańskim, w województwie sieradzkim¹¹². W 1790 roku Walenty Męciński zmarł bezpotomnie, a jego dobra przejął brat Adam¹¹³.

Za jego rządów, klucz żarecki składał się z dwóch miasteczek: Żarek i Włodowice oraz osiemnastu wsi i osad. Były to:, Maszczyków, Masłońskie, Przybynów, Masłoń, Huciska, Bobolice, Jaroszów, Mirów, Myszków, Postaszowice, Przewodziszwice, Trzebnów, Ciszówka, Kotowice, Ligotka, Zawada, Zdów i Niegowa z całym kluczem¹¹⁴. Ponadto w rękę Adama Męcińskiego pozostawały: starostwo bodaczowskie w województwie krakowskim (Bodaczów, Wierzchowia i Zelków), Bydlin w powiecie pileckim, Ujazd w powiecie krakowskim oraz Zawada i Kwaśniów w powiecie olkuskim. Łącznie zatem Adam Męciński czerpał dochody z dwóch miasteczek oraz dwudziestu pięciu wsi i osad¹¹⁵.

Po śmierci Adama Męcińskiego, która nastąpiła 13 października 1805 roku, doszło do podziału majątku rodowego pomiędzy jego trzech żyjących synów: Wojciecha, Stanisława i Jana¹¹⁶. Również córki Męcińskiego otrzymały posag, m.in. Zuzanna, która wyszła za Wielowieyskiego, otrzymała wieś Niegowę¹¹⁷.

¹¹¹ BKCz, MN, sygn. 992, bp, sygn. 997, bp.; *Atlas historyczny Polski. Materiały do słownika historyczno-geograficznego województwa krakowskiego w dobie sejmu czteroletniego (1788-1792)*. Opr. W. Semkowicz, K. Buczek, Z. Budkowa, T. Czort, H. Münch, J. Szczudło, A. Szumański. Kraków 1939, s. 3, 9, 12-13, 25, 34-35, 50, 55, 62, 70-71, 79, 105; *Materiały do słownika historyczno-geograficznego województwa krakowskiego w dobie sejmu czteroletniego (1788-1792)*. Opr. K. Buczek, T. Czort, J. Szczudło, A. Szumański, p. kier. W. Semkowicza. Warszawa-Wrocław-Kraków 1960, s. 158, 161, 164, 178-179, 185, 194-195, 213, 237, 245-246, 280, 285, 294-295, 299, 311, 313, 325, 327, 348, 350-353, 360-361.

¹¹² BKCz, MN, sygn. 992, bp.

¹¹³ Tamże, sygn. 993, bp.

¹¹⁴ BKCz, MN, sygn. 993, bp, sygn. 997, bp, *Atlas historyczny Polski. Materiały do słownika...*, s. 3, 9, 12-13, 25, 34-35, 50, 55, 62, 70-71, 79, 105; *Materiały do słownika historyczno-geograficznego...*, s. 158, 161, 164, 178-179, 185, 194-195, 213, 237, 245-246, 280, 285, 294-295, 299, 311, 313, 325, 327, 348, 350-353, 360-361.

¹¹⁵ BKCz, MN, sygn. 993, bp, sygn. 997, bp.; I. Rychlikowa, *Ziemiaństwo polskie 1789-1864. Zróżnicowanie społeczne*. Warszawa 1983, s. 100-101.

¹¹⁶ AJG, sygn. 759, APP t. 14, k. 281-282, sygn. 2761, k. 108, sygn. 1549, k. 27-28; S. Chodyński, *Paulini w Polsce*. W: *Encyklopedia kościelna*. T. 18. Wyd. M. Nowodworski. Warszawa 1893, s. 502; M. Antoniewicz, *Dzieje Żarek. Powstanie...*, s. 17, 43-44.

¹¹⁷ CzAA, *Księgi Kanclerskie*, (dalej: KK), sygn. 88, k. 119-121.

Jednak 26 marca 1808 roku dokonano ostatecznego podziału majątku. Jan Męciński zobowiązał się wypłacić rodzeństwu sumę 1 270 000 złp. W zamian miał on zostać jedynym właścicielem klucza żareckiego. Dobra Jana składały się z miasta Żarek i ośmiu wsi: Jaroszowa, Zawady, Przewodyszowic, Jaworznika, Ciszówki, Myszkowa, Nowej Wsi i Warcianny¹¹⁸. Część dóbr klucza żareckiego nadal dzierżyło rodzeństwo Jana, dopóty nie spłaci całej sumy. I tak Stanisław Męciński (+1846) dzierżył Dąbrowę, Garnek, Skrzydlów, Kobieli, Świętą Annę w Sieradzkiem oraz Gorzków w województwie krakowskim¹¹⁹. Z kolei Wojciech Męciński (1760-1839) był właścicielem Dukli (położonej na południe od Krosna) w ówczesnej Galicji oraz Kotowic¹²⁰.

W 1806 roku, kiedy Napoleon wkroczył ze swą armią na obszar zaboru pruskiego doszło do powstań lokalnych. Odezwa Dąbrowskiego i Wybickiego dotarła na Nowy Śląsk, 13 XI 1806 roku. W dobrach Wojciecha, Stanisława i Jana Męcińskich, w Żarkach doszło do spotkania szlachty, na którym dyskutowano sprawę powstania i zaczęto zbierać pieniądze na ten cel¹²¹. Wojciech zaczął również gromadzić broń¹²².

Prusacy zamierzali wycofując się z Jasnej Góry zabrać ze sobą cały skarbiec i przewieźć do Koźła. Wieść o tym zamiarze zelektryzowała cały region. Michał Pruszek właściciel Złotego Potoka, zwołał swoich poddanych i oficjalistów. Uzbroił kilkuset ludzi w kosy i rozpoczął patrolowanie terenu wokół twierdzy jasnogórskiej. W nocy z 16 na 17 listopada 1806 roku Pruszek podszedł po twierdzę, gdzie doszło do potyczki z Prusakami. Następnego dnia (17 listopada) zawarł rozejm z dowódcą załogi pruskiej, mjr. Hundtem. Ten gotów był się poddać, ale tylko w wypadku gwarancji, że chłopci pozwolą mu spokojnie odejść. Pruszek obiecał, że pod Jasną Górę przybędzie okoliczna szlachta, która złoży żadaną gwarancję. Pruszek udał się do Żarek, gdzie miał nadzieję znaleźć odpowiednie osoby spośród szlachty. Jednak wieczorem 18 listopada 1806 roku pod Jasną Górę przybył oddział ppłk Deschamps'a ze 100 szaserami z 12 regimentu Guyona. Wraz z Francuzami przybył Miaskowski, którego wysłał Jan Henryk Dąbrowski. Francuzi z pomocą ludzi Pruszaka nocą rozłożyli wokół twierdzy liczne ogniska, sugerując, że przybył znaczny oddział i przygotowuje

¹¹⁸ AJG, sygn. 1549, k. 51-52, sygn. 1551, k. 79; AJG, S. Ufniarski, *Dzieje parafii żareckiej...*, k. 13; J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska. Opis...*, s. 486.

¹¹⁹ BKCz, MN, sygn. 992, bp., sygn. 996, bp.

¹²⁰ Tamże, sygn. 996, bp.

¹²¹ A. Achmatowicz, *Epizod napoleoński w dziejach Jasnej Góry*, „Studia Claromontana” 1987, s. 179.

¹²² A. Romanow, *Męciński Wojciech*. W: *Polski Słownik Biograficzny*. T. 20. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975, s. 502.

się do oblężenia. Trudno jednak przypuszczać aby Prusacy dali się nabrać na ten fortel. Major Hundt dla pozor rozpoczął kanonadę. Dzień wcześniej bowiem komendant Jasnej Góry postanowił się poddać. Jednak Hundt przyspieszył kapitulację, nie czekając na przybycie Prusaka ze szlachtą. 19 listopada 1806 roku załoga pruska oddała twierdzę jasnogórską wojskom francuskim¹²³.

Fakt, że w dobrach Męcińskiego zbierała się szlachta i dyskutowała nad organizacją powstania świadczy, że Męcińscy odgrywali rolę kierowniczą w regionie. Ponadto Męcińscy przeznaczili sporą gotówkę na powstanie przeciw Prusakom¹²⁴. Po zajęciu przez Francuzów Jasnej Góry, gen. Jan Henryk Dąbrowski doceniając pozycję Męcińskich, polecił Wojciechowi jako rotmistrzowi ziemskiemu zorganizować pospolite ruszenie w południowej części departamentu kaliskiego. Jednocześnie Wojciech został mianowany generałem majorem obrony pospolitej. Wojciech wraz z braćmi Stanisławem i Janem zorganizował za własne pieniądze pułk kawalerii. Został on podporządkowany komendantowi twierdzy jasnogórskiej, ppłk. Górskiemu. Zadaniem Męcińskiego była osłona twierdzy od strony granicy śląskiej przed ewentualnymi działaniami pruskimi¹²⁵. W końcu marca 1807 roku pułk Wojciecha Męcińskiego został włączony do dywizji gen. Józefa Zajączka. Do 11 czerwca 1807 roku Wojciech Męciński dowodził 3 Pułkiem Ułanów, a następnie 4 Pułkiem Strzelców Konnych. Jednocześnie mianowano go pułkownikiem¹²⁶. 4 Pułk Strzelców Konnych, rozkazem Napoleona I z 21 lutego 1809 roku, został przeniesiony do Szczecina. Pułkiem dowodził wówczas brat Wojciecha, płk. Stanisław Mięciński¹²⁷. 4 Pułk Strzelców Konnych po krótkim pobycie w Szczecinie, na czele z Wojciechem Męcińskim brał udział w kampanii galicyjskiej wiosną 1809 roku¹²⁸.

Wojciech Męciński, 12 grudnia 1809 roku, na własną prośbę został przeniesiony w stan spoczynku¹²⁹. Liczne kontakty Wojciecha z ówczesną elitą wojskową oraz mężna postawa na polu bitwy zaowocowały dobrymi stosunkami

¹²³ A. Achmatowicz, *Epizod napoleoński w dziejach...*, s. 177-182.

¹²⁴ AJG, *Apelacja Męcińskich do Sądu Najwyższego...*, sygn. 350, k. 23.

¹²⁵ A. Romanow, *Męciński Wojciech...*, s. 502. D. Nawrot, *Napoleońskie wojska na Górnym Śląsku 1806-1813*. W: *Tychy w czasach wojen. Materiały II Tyskiego Sympozjum Historycznego*, „Tyskie Zeszyty Historyczne” 2009, z. 5, s. 6-13.

¹²⁶ A. Romanow, *Męciński Wojciech...*, s. 502. D. Nawrot, *Napoleońskie wojska na Górnym...*, s. 14-18; D. Nawrot, *Jan Nepomucen Sulkowski-burzliwe życie na pograniczu trzech zaborów*. W: *Pogranicza. Ludzie pogranicza*. Red. W. Breda, J. Kiełbik. Olsztyn 2009, s. 91-102.

¹²⁷ Romuald Romański, *Raszyn 1809*. Warszawa 1997, s. 29.

¹²⁸ B. Pawłowski, *Wojna polsko-austriacka 1809 roku*. Warszawa 1999, s. 322.

¹²⁹ A. Romanow, *Męciński Wojciech...*, s. 502.

z Wodzem Naczelnym Armii Księstwa Warszawskiego, księciem Józefem Poniatowskim. Został on nawet ojcem chrzestnym syna Wojciecha, Cezara¹³⁰.

Stanisław i Jan Męcińscy podobnie jak najstarszy brat zaangażowali się w powstanie antypruskie¹³¹. Jednak Jan podjął działania organizacyjne i administracyjne, pozostając w Żarkach. W 1809 roku został mianowany naczelnikiem wojskowym na powiaty częstochowski, lelowski i pilicki. Książę Józef Poniatowski awansował go również na rotmistrza ziemskiego. Jan zobowiązany był dostarczyć armii pikinierów lub w zamian po 600 złp. za każdego żołnierza. Pieniądze miała zebrać szlachta. W sumie powiat częstochowski dostarczył 32 pikinierów, pilecki 59, a lelowski 11. Byli oni dobrze wyposażeni i umundurowani. Ponadto trzy powiaty wpłaciły do kasy departamentu w Kaliszu 16 000 złp¹³². W latach 1810-1812 Jan Męciński pełnił również funkcję radcy departamentu krakowskiego¹³³.

Po upadku Napoleona I (1814-1815), kiedy na Kongresie Wiedeńskim utworzono Królestwo Polskie, Wojciech Męciński nadal pozostawał w służbie, w randze pułkownika. Wraz z dymisją otrzymał jednocześnie awans na stopień generała brygady, co było często praktykowane w armii Królestwa Polskiego¹³⁴. Odznaczono go również Orderem Virtuti Militari. W 1817 roku Wojciech został mianowany senatorem kasztelanem Królestwa Polskiego i brał aktywny udział w życiu politycznym kraju¹³⁵. Wojciech należał do grupy zwolenników władz Królestwa Polskiego, do której zaliczali się m.in. hr. Wincenty Krasiński i gen. Maurycy Hauke¹³⁶.

Z kolei Jan Męciński w 1814 roku zaangażował się w działalność konspiracyjną w „Związku Prawdziwych Polaków”, który założyli oficerowie polscy powracający z Francji. Jednak po klęsce Napoleona pod Waterloo w 1815 roku organizację rozwiązano¹³⁷. W tej sytuacji Jan Męciński, jak większość szlachty zaakceptował zmiany polityczne. Dlatego zaangażował się czynnie

¹³⁰ T. Żychliński, *Złota księga szlachty... Rocznik Pierwszy*, s. 177.

¹³¹ AJG, *Apelacja Męcińskich do Sądu Najwyższego...*, sygn. 350, k. 23.

¹³² J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska. Opis...*, s. 486-487.

¹³³ BKCz, *MN*, sygn. 996, bp.

¹³⁴ M. Tarczyński, *Generalicja Powstania Listopadowego*. Warszawa 1988, s. 41-42.

¹³⁵ A. Romanow, *Męciński Wojciech...*, s. 502; *Wykazy polskich rodzin szlacheckich*. Opr. J. Starykoń-Kasprzycki, M. Dmowski. T. 5. 1937, s. 208.

¹³⁶ M. Mycielcki, *Rząd Królestwa Polskiego wobec sejmików i zgromadzeń gminnych 1815-1830*. Warszawa 2010, s. 275-277, 279-282.

¹³⁷ Sz. Askenazy, *Łukasiński*. T. 1. Warszawa 1929, s. 220-225.

w działalność polityczną w powiecie lelowskim. 18 marca 1824 roku we dworze Jana Męcińskiego w Żarkach obradował sejmik powiatowy. Jan z nominacji namiestnika pełnił wówczas funkcję marszałka sejmiku. W dwa lata później sejmik lelowski ponownie obradował we dworze żareckim. W 1826 roku sejmik wybrał Jana członkiem Rady Obywatelskiej Województwa Krakowskiego na dwuletnią kadencję. Działał tam bardzo aktywnie, m.in. był wybrany członkiem deputacji, która miała kontaktować się z Komisją Rządową Przychodów i Skarbu¹³⁸. W latach 1826-1830 Jan Męciński pełnił funkcję sędziego pokoju powiatu lelowskiego¹³⁹. Do jego obowiązków należało rozpatrywanie sporów prawnych, a w razie nieobecności marszałka sejmiku powiatowego, zastępował go¹⁴⁰. Wreszcie w latach 1825-1826 Jan Męciński był posłem na sejm¹⁴¹.

Jako właściciel klucza żareckiego, Jan Męciński był członkiem dozoru szkolnego. Obok niego do tego gremium należeli: proboszcz żarecki, ojciec Rajmund Chylicki paulin oraz kilku mieszczan. Dzięki temu w 1819 roku reaktywowano szkołę w Żarkach. Było to możliwe dzięki dobrowolnym składkom mieszkańców Żarek. Roczny budżet dozoru szkolnego wynosił ok. 1000 złp.¹⁴² W szkole żareckiej uczyły się nie tylko dzieci katolickie, ale również żydowskie. W 1819 roku żydowskich dzieci było dziesięcioro¹⁴³.

Sytuacja ekonomiczna Jana Męcińskiego pogarszała się stopniowo. Brakowało mu nawet środków na zapłacenie podatków. Jego dobra były zadłużone w sumie na ponad 1000000 złp. W tej sytuacji władze nałożyły na Męcińskiego sekwestr do czasu spłacenia wszystkich zaległości¹⁴⁴.

Kłopoty Jana nie były czymś wyjątkowym. Ponieważ po zakończeniu wojen napoleońskich, dobra szlacheckie były bardzo zadłużone i w zasadzie większość z nich zmierzała ku bankructwu. Władze Królestwa starały się jednak wesprzeć szlachtę. Już przed 1818 roku przedłużono termin spłat długów oraz wprowadzono nowe przepisy hipoteczne umożliwiające poprawę sytuacji

¹³⁸ BKCz, MN, sygn. 996, bp.; M. Mycielcki, *Rząd Królestwa Polskiego...*, s. 28-30, 32, 94-97, 149.

¹³⁹ BKCz, MN, sygn. 996, bp.

¹⁴⁰ M. Mycielcki, *Rząd Królestwa Polskiego...*, s. 85.

¹⁴¹ BKCz, MN, sygn. 996, bp.

¹⁴² E. Podgórska, *Szkolnictwo elementarne Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego 1807-1831*. Warszawa 1960, s. 14-22.

¹⁴³ A. Winiarz, *Szkolnictwo Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (1807-1831)*. Lublin 2002, s. 191, (przypis 420).

¹⁴⁴ AJG, sygn. 2761, k. 113, sygn. 1549, k. 29-30.

ekonomicznej szlachty¹⁴⁵. Męciński skorzystał z wszelkich udogodnień stwarzanych przez władze, ale nadal borykał się z problemami ekonomicznymi. Nie pomogły Janowi także liczne koneksje i działalność polityczna jego brata Wojciecha. Sytuacja dóbr żareckich ulegała stałemu pogorszeniu.

W 1827 roku Jan Męciński zwrócił się do Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu z prośbą o pożyczkę w wysokości 450 000 złp. Komisja jednak zaoferowała tylko 35 500 złp. Odmowa pożyczki przez komisję doprowadziła do ostatecznego upadku ekonomicznego Jana Męcińskiego. Część długów wykupił Piotr Steinkeller, który doszedł do porozumienia z rodzeństwem Jana. Zobowiązał się także do przeprowadzenia procesu sądowego i wystawienia majątku na licytację celem spłat wierzytelności należnych rodzeństwu Jana i innym wierzycielom. Ostatecznie w lutym 1828 r. J. Męciński zawarł ugodę sądową ze P. Steinkellerem, który został administratorem majątku. W imieniu własnym i rodzeństwa J. Męcińskiego, Steinkeller scedował większą część sum hipotecznych na rzecz swej teściowej Aleksandry Athonin. W 1832 roku Towarzystwo Kredytowe Ziemskie przeprowadziło licytację klucza żareckiego, który zakupił Steinkeller za 593972 złp. w imieniu swojej teściowej. Ta z kolei wyznaczyła go administratorem dóbr. Dopiero w 1834 roku Steinkeller oficjalnie zakupił od A. Athonin dobra żareckie. W ten sposób dobra, które pozostawały w rękach Męcińskich od połowy XVII wieku zostały utracone. Upadek Rzeczypospolitej, odcięcie od naturalnego zaplecza gospodarczego, fiskalizm pruski, a być może i rozrzutność doprowadziły do upadku pozycji ekonomicznej żareckiej linii rodu. Po stracie klucza żareckiego Wojciech Męciński zamieszkał w dobrach Bobolice w guberni krakowskiej. Z kolei Stanisław i Jan Męcińscy zamieszkali w dobrach Dąbrowa w guberni kaliskiej¹⁴⁶.

Zakończenie

Klucz dóbr z ośrodkiem w Żarkach powstał na przełomie XV i XVI wieku. Należał on do trzech rodów szlacheckich: Myszkowskich, Korycińskich i Męcińskich. Przedstawiciele tych rodów, a zarazem właściciele klucza żareckiego odgrywali poważną rolę w życiu społeczno-politycznych ówczesnej Polski. Właściciele klucza żareckiego pełnili urzędy kasztelanów i wojewodów, byli przedstawicielami szlachty na sejmach, aktywnie pracowali w komisjach sejmowych. Męcińscy włączyli się czynnie w pracę Sejmu Wielkiego oraz w walkę o odzyskanie niepodległość po trzecim rozbiórce Rzeczypospolitej.

¹⁴⁵ B. Zientara, A. Mączak, I. Ichnatowicz, Z. Landau, *Dzieje gospodarcze Polski do 1939*. Warszawa 1965, s. 348-349.

¹⁴⁶ AJG, *Odpowiedź Prokuratorii Jeneralnej...*, sygn. 350, k. 1, 17.

Właściciele klucza żareckiego działali energicznie w kierunku podniesienia ekonomicznego swoich dóbr. Miało to oczywiście przynieść wyższe dochody, ale jednocześnie bogaciło poddanych mieszkających w dobrach żareckich.

Zarówno Myszkowscy, jak i Korycińscy i Męcińscy byli również mecenasami sztuki i kultury. Marcin Myszkowski ufundował i uposażył w Żarkach prepozyturę. Jego następcy wspierali działalność szpitala i szkoły parafialnej. Z kolei Korycińscy ufundowali świątynię murowaną w Leśniowie oraz wyposażyli ją. Z kolei Męcińscy sprowadzili do Leśniowa paulinów, którzy uczynili ze swojego klasztoru ośrodek nauki i kultury w regionie. Męcińscy czynnie wspierali również fundacje artystyczne w Żarkach i Włodowicach oraz na Jasnej Górze w Częstochowie, Warszawie i innych klasztorach paulińskich. Zakon wywdzięczając się za to zaangażowanie zezwolił na wzniesienie mauzoleum rodowego na Jasnej Górze, które istnieje do dzisiaj.

Myszkowscy herbu Jastrzębiec, Korycińscy herbu Topór i Męcińscy herbu Poraj zasłużyli się w życiu społeczno-politycznym, kulturalnym i ekonomicznym dzisiejszego regionu myszkowskiego oraz ówczesnej Rzeczypospolitej. Dlatego warto zachować pamięć o nich.

SUMMARY

Jacek Szpak

The owners of the żarecki key to the year 1828. Outline of activity

The żarecki key eventually formed at the beginning of the XVIth century. The owners of this key were prosperous families of Myszkowski, Koryciński and Męciński. The representatives of these families were actively involved in the political and socio-economic life of the Republic of Poland. The members of these families were also patrons of art. The last owners of żarecki key, the Męciński lost their fortune due to overlapping of unfavourable circumstances. The problems of Wojciech, Jan and Stanisław Męciński were not something unique. The entire noble class indeed was experiencing problems at the end of XVIII and the beginning of XIX century. The partitions and the ultimate fall of Polish-Lithuanian country, reluctant to Polish nobility the policy of occupiers and first of all Napoleonic wars, contributed to the collapse of many families. It should be kept in mind, that the Męciński handed down large sums of money on forming a cavalry regiment. All these mentioned factors caused that the Męciński lost their fortune in Żarki. It was taken by the representative of the new social class which was spawned in the Kingdom of Poland bourgeoisie. This event was a visible sign of the new times to come, the era of capitalism.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Archidiecezjalne w Częstochowie

Akta Urodzonych, Zaślubionych i Zmarłych parafii Żarki z lat 1696 – 1752

Księgi Kanclerskie

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

Archiwum Radziwiłłów

Archiwum Sejmu Czteroletniego

Archiwum Skarbu Koronnego

Metryka Koronna

Tabele miast, wsi i osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia, ludności, alfabetycznie ułożone w biurze KRSWiP, t. 1, Varia oddziału pierwszego z lat 1792 – 1919

Zbiór Dokumentów Papierowych

Zbiór Dokumentów Pergaminowych

Archiwum Klasztoru Paulinów w Leśniowie

Czerwień B. H., *Z dziejów kultu maryjnego w Leśniowie*

Ufniarski S., *Parafia żarecka*

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie

Acta Episcopalia

Acta Visitationis

Acta Visitationis Capitulae

Archiwum Narodowe w Krakowie, oddział pierwszy (na Wawelu)

Acta Castriensia Cracoviensia

Acta Terrestria Cracoviensis

Acta Terrestria Leloviensis

Archiwum Państwowe w Katowicach

Komisja Włościańska Będzińska

Archiwum Państwowe w Łodzi

Rząd Gubernialny Piotrkowski, Wydział Administracyjny

Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie

Materiały Michała Federowskiego

Poleski M., *Fragmenty pracy o Włodowicach*

Wywód apelacji w sprawie hrabiów Męcińskich przeciwko Zgromadzeniu J. J. X. X. Paulinów klasztoru jasnogórskiego

Archiwum Zakonu Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie

Sygn. 350, 478, 547, 758, 759, 1549, 1551, 1625, 1626, 2761, 2964

Acta Provinciae Poloniae

Ufniarski S., *Dzieje parafii żareckiej*

Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie

Sygn. 673, 734

Muzeum Narodowe

Źródła drukowane

Encyklopedia kościelna (1883), T. 15, wyd. M. Nowodworski, Warszawa.

Inwentarze dóbr ziemskich województwa krakowskiego 1576 – 1700. Wybór z ksiąg relacji grodu krakowskiego (1956), opr. A. Kamiński, A. Kiełbicka, S. Pańków, Warszawa.

Lustracja województwa krakowskiego 1659 – 1664 (2005), Cz. 2, wyd. A. Falniowska-Gradowska, F. Leśniak, Warszawa.

Rejestr poborowy województwa krakowskiego z 1629 roku (1956), opr. W. Domin, J. Kolasa, E. Tyrzyna, S. Żyga, red. S. Inglot, Wrocław.

Rejestr poborowy województwa krakowskiego z roku 1680 (1959), opr. E. Tyrzyna, S. Żyga, red. S. Inglot, Wrocław.

Starodawne prawa polskiego pomniki (1886), T. 8. Cz. 2, wyd. B. Ulanowski, Kraków.

Volumina Legum (1859), T. 3, Petersburg.

Volumina Legum (1860), T. 7, Petersburg.

Zbiór dokumentów zakonu paulinów w Polsce (2004), T. 2: 1464 – 1550, opr. J. Zbudniewek, Warszawa.

Źródła dziejowe. Polska XVI wieku (1886), t. 14, *Małopolska*, t. 3, wyd. A. Pawiński, Warszawa.

Opracowania

Achmatowicz A. (1987), *Epizod napoleoński w dziejach Jasnej Góry*, „*Studia Claromontana*”.

Antoniewicz M. (1982), *Przeszłość Żarek. Powstanie i rozwój miasta na przestrzeni sześciu wieków*, Częstochowa.

Antoniewicz M. (1984), *Niektóre problemy genezy miasta Żarki na tle politycznych dziejów regionu w XIV wieku*, [w:] *Szkice z dziejów Żarek*, red. H. Rola, Katowice.

Antoniewicz M. (1987), *W sprawie genezy miasta Żarki (kilka uwag po artykule J. Laberscheka i recenzji Z. Nogi)*, „*Studia Historyczne*”, z. 2.

Askenazy S. (1929), *Łukasiński*, T. 1, Warszawa.

Atlas historyczny Polski. Materiały do słownika historyczno-geograficznego województwa krakowskiego w dobie sejmu czteroletniego (1788 – 1792) (1939), opr. W. Semkowicz, K. Buczek, Z. Budkowa, T. Czort, H. Münch, J. Szczudło, A. Szumański, Kraków.

Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M. (1994), *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa.

Chłapowski K. (1996), *Elita senatorsko – dygnitarska za czasów Zygmunta III i Władysława IV*, Warszawa.

- Chodyński S. (1893), *Paulini w Polsce*, [w:] *Encyklopedia kościelna*, T. 18, wyd. M. Nowodworski, Warszawa.
- Chynczewska-Hennelowa T. (1993), *Rzeczpospolita XVII wieku w oczach cudzoziemców*, Wrocław.
- Czwojdrak B. (2002), *Rogowscy herbu Działosza podskarbiowie królewscy*, Katowice.
- Demidowicz T. (1990), *Statut organiczny z 1832 r.*, [w:] *Konstytucje Polski*, T. I, red. M. Kallas, Warszawa.
- Durka J. (2009), *Kariera i upadek Piotra Antoniego Steinkellera (1799 – 1854)*, „Poznańskie Zeszyty Humanistyczne”, t. 13.
- Dworzaczek W. (1959), *Genealogia. Tablice*, Warszawa.
- Glemma T. (1946), *Wizytacje diecezji krakowskiej z lat 1510 – 1570*, „Nasza Przeszłość”, t. 1.
- Hajdukiewicz L., Kowalska H. (1977), *Myszkowski Piotr*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, T. 22, cz. 2, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Hetmani Koronni XVI – XVIII wieku* (1995), [w:] *Hetmani Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, red. M. Nagielski, Warszawa.
- Hoszowski K. (1862), *O znakomitych zasługach w kraju rodziny Korycińskich*, Kraków.
- Jenike L. (1859), *Żarki*, „Tygodnik Ilustrowany”, t. 1, nr 7.
- Kalinka W. (1991), *Sejm Czteroletni*, T. 1, Warszawa.
- Kallas M. (1975), *Organy administracji terytorialnej w Księstwie Warszawskim*, Toruń.
- Kamiński A. (1977), *Myszkowski Marcin*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, T. 22, cz. 2, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Kamiński A. (1977), *Myszkowski Piotr*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, T. 22, cz. 2, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Kamiński A. (1977), *Myszkowski Wawrzyniec*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, T. 22, cz. 2, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Kancelaria koronna a sejm walny. Instructuarium* (1995), opr. W. Krawczuk, Warszawa.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce* (1962), red. I. Rejduch-Samkowa, J. Samek, T. 6, z. 9, Warszawa.
- Kiryk F. (1967-1968), *Kobyłański (Kobyleński) z Kobylan Jan*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, T. 13, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Kołodziejczyk R. (1959), *Zakłady budowy maszyn w Żarkach. Przyczynek do działalności gospodarczej Piotra Steinkellera*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, t. 22.
- Kołodziejczyk R. (1968), *Piotr Steinkeller kupiec i przemysłowiec 1799 – 1854*, Warszawa.
- Kot S. (1912), *Szkolnictwo parafialne w Małopolsce XVI – XVIII wieku*, Lwów.
- Kowalska H. (1977), *Myszkowski Jan*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, T. 22, cz. 2, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Kriegseisen W. (1991), *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa.
- Kukulski J. (2005), *Sto lat Rosji w Królestwie Polskim (1815 – 1915)*, Piotrków Trybunalski.

- Kurtyka J. (1996), *Problem identyczności urzędów ziemskich krakowskich i nadwornych w wiekach XIV – XVI*, [w:] *Urzędnicy dworu monarszego dawnej Rzeczypospolitej i państw ościennych*, red. A. Gąsiorowski, R. Skowron, Kraków 1996.
- Kurtyka J. (1997), *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków.
- Laberschek J. (1985), *Zasięg i charakterystyka rządów Władysława Opolczyka w północno-zachodniej części ziemi krakowskiej 1370 – 1393*, „Rocznik Muzeum Okręgowego w Częstochowie”, z. 1.
- Laberschek J. (1986), *Początki miasta Żarki i pierwszy wiek jego istnienia*, „Studia Historyczne”, z. 3.
- Laberschek J. (1994), *Nieznane karty z przeszłości zamku Olsztyn i starostwa olsztyńskiego (wiek XIII – XIV)*, „Almanach Częstochowy”.
- Laberschek J. (1994), *Rola średniowiecznego Lelowa jako rezydencji panującego, ośrodka dóbr monarszych i powiatu sądowego*, „Teki Krakowskie”, nr 1.
- Markiewicz M., Sowa A. (1984-1985), *Przebendowski Jan Jerzy*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, T. 28, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.
- Materiały do słownika historyczno-geograficznego województwa krakowskiego w dobie sejmu czteroletniego (1788 – 1792)* (1960), opr. K. Buczek, T. Czort, J. Szczudło, A. Szumański, p. kier. W. Semkowicza, Warszawa-Wrocław-Kraków.
- Miroszewski K., Durka J., Nita M., Związek J. (2010), *Po obu stronach Warty. Zarys dziejów Myszkowa*, Myszków.
- Mycielcki M. (2010), *Rząd Królestwa Polskiego wobec sejmików i zgromadzeń gminnych 1815 – 1830*, Warszawa.
- Nabiątek K. (2012), *Starostwo olsztyńskie od XIV do połowy XVII wieku*, Kraków.
- Nawrot D. (2009), *Jan Nepomucen Sułkowski-burzliwe życie na pograniczu trzech zaborów*, [w:] *Pogranicza. Ludzie pogranicza*, red. W. Breda, J. Kielbik, Olsztyn.
- Nawrot D. (2009), *Napoleońskie wojska na Górnym Śląsku 1806 – 1813*, [w:] *Tychy w czasach wojen. Materiały II Tyskiego Sympozjum Historycznego*, „Tyskie Zeszyty Historyczne”, z. 5.
- Nawrot D. (2009), *Napoleońskie wojska na Górnym Śląsku 1806-1813*, „Tyskie Zeszyty Historyczne”, z. 5.
- Niesiecki K. (1840), *Herbarz Polski*, T. 5, Lipsk.
- Ochman-Staniszevska S., Staniszevski Z. (2000), *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy. Prawo-doktryna-praktyka*, T. 1, Wrocław.
- Papeř F. (1999), *Jan Olbracht*, Kraków.
- Paprocki B. (1858), *Herby rycerstwa polskiego*, Kraków.
- Pawłowski B. (1999), *Wojna polsko-austriacka 1809 roku*, Warszawa.
- Pirożyński J. (1972), *Sejm warszawski roku 1570*, Kraków.
- Podgórska E. (1960), *Szkolnictwo elementarne Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego 1807 – 1831*, Warszawa.

- Przyboś A. (1948-1958), *Gąsiorowski Maciej*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, T. 7, Kraków.
- Przyboś A. (1968-1969), *Koryciński Franciszek*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, T. 14, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Przyboś K., Walaszek A. (1977), *Reprezentacja sejmowa województwa krakowskiego w XVII wieku*, „*Studia Historyczne*”, z. 3.
- Rolnik D. (1993), *O nowe miejsce Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej – projekty reformy z czasów Sejmu Czteroletniego 1788 – 1792*, [w:] *Oświecenie. Schyłek czy kryzys cywilizacji chrześcijańskiej*, red. M. Kucharski, D. Nawrot, Katowice.
- Romanow A. (1975), *Męciński Wojciech*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, T. 20, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Romański R. (1997), *Raszyn 1809*, Warszawa.
- Rostworowski (1994), *Historia powszechna. Wiek XVIII*, Warszawa.
- Rychlikowa I. (1983), *Ziemiaństwo polskie 1789 – 1864. Zróżnicowanie społeczne*, Warszawa.
- Smyk G. (2011), *Administracja publiczna Królestwa Polskiego w latach 1864 – 1915*, Lublin.
- Sowa A. (1975), *Męciński Jan Józef*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, T. 20, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Sperka J. (2003), *Wojny Władysława Jagiełły z księciem opolskim Władysławem (1391-1396)*, Cieszyn.
- Sperka J. (2006), *Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370-1401*, Katowice.
- Sperka J. (2012), *Władysław książę opolski, wieluński, kujawski, dobrzyński, pan Rusi, palatyn Węgier i namiestnik Polski (1326/1330-8 lub 18 maja 1401)*, Kraków.
- Staszewski J. (1998), *August II Mocny*, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Stupnicki H. (1859), *Herbarz polski i imionospis zasłużonych w Polsce ludzi*, T. 2, Lwów.
- Szpak J. (2002), *Dzieje konwentu i parafii paulinów w Leśniowie-Żarkach 1706 – 1864*, „*Studia Claromontana*”, t. 20.
- Szpak J. (2012), *Męcińscy z Żarek wobec polskiej prowincji paulinów*, „*Studia Claromontana*”.
- Śliwiński B. (1993), *Lisowie-Krzelowscy w XIV – XV wieku i ich antenaci*, Gdańsk.
- Tarczyński M. (1988), *Generalicja Powstania Listopadowego*, Warszawa.
- Uruski S. (1913), *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, T. 10, Warszawa.
- Urzędnicy kujawscy i dobrzyńscy XVI – XVIII wieku* (1990), opr. K. Mikulski, W. Stanek przy współudziale Z. Górskiego, R. Kabacińskiego, Kórnik.
- Urzędnicy łęczyccy, sieradzcy i wieluńscy XVI – XVIII wieku* (1993), opr. E. Opaliński, H. Żerek-Kleszcz, Kórnik.
- Urzędnicy Prus Królewskich XV – XVIII wieku* (1990), opr. K. Mikulski, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Wardzyński M. (2009), *Prace rzeźbiarskie Jana Solskiego z Bytomia i Pawła Wiązkowicza, snycerzy na służbie polskiej prowincji paulinów w I poł. XVIII w. w kościołach paulinów w Leśniowie i parafialnym w Żarkach*, [w:] *Źródła Leśniowa*, red. J. Szpak, Leśniów.

- Wardzyński M. (2009), *Rzeźba nowożytna w kręgu Jasnej Góry i polskiej prowincji zakonu paulinów*, Cz. 1: *Ośrodek rzeźbiarski w Częstochowie pod Jasną Górą 1620 – 1705*, T. 1, Warszawa.
- Winiarz A. (2002), *Szkolnictwo Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (1807 – 1831)*, Lublin.
- Wiśniewski (1936), *Diecezja częstochowska. Opis historyczny kościołów i zabytków w dekanatach będzińskim, dąbrowskim, sączowskim, zawierckim i żareckim oraz parafii Olsztyn, Mariówka Opoczyńska*.
- Witkowski W. (2012), *Historia administracji w Polsce 1764 – 1989*, Warszawa.
- Wolański A. (1996), *Wojna polsko-rosyjska 1792 r.*, Warszawa.
- Wykazy polskich rodzin szlacheckich* (1937), opr. J. Starykoń-Kasprzycki, M. Dmowski. T. 5.
- Zientara B., Mączak A., Ihnatowicz I., Landau Z. (1965), *Dzieje gospodarcze Polski do 1939*, Warszawa.
- Złotkowski D. (1994), *Udział zakonu ojców paulinów w życiu społeczno-politycznym Rzeczypospolitej w XVIII wiek.*, Częstochowa.
- Związek J. (1994), *Przynależność kościelna pogranicza Wielko- i Małopolski ze Śląskiem*, Częstochowa.